

**UNIVERZA V LJUBLANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Dragica Prosen

Mentor: doc. dr. Pavel Gantar

**POSLEDICE VZPOSTAVITVE
JUŽNE DRŽAVNE MEJE**

PRIMER OBČINE ILIRSKA BISTRICA

diplomsko delo

LJUBLJANA, 2002

1. IZBOR TEME IN IZHODIŠČNE TEZE	6
1.1. K METODOLOGIJI.....	8
2. POJMOVNE OPREDELITVE MEJE IN TEORIJE MEJA	9
2.1. OPREDELITEV POJMA MEJE	9
2.2. TERITORIALNE MEJE	10
2.3. PREMIKI V SODOBNEM POJMOVANJU MEJA	12
3. ZAMEJITEV OBMEJNEGA PASU	15
4. ZGODOVINSKE OKOLIŠČINE NASTANKA MEJE	17
4.1. SLOVENSKO-HRVAŠKA MEJA V ZGODOVINI	17
4.2. OBLIKOVANJE SLOVENSKO-HRVAŠKE NARODNOSTNE MEJE	18
4.3. POLITIČNOUPRAVNA RAZDELITEV S SLOVENCMI IN HRVATI NASELJENEGA OZEMLJA ...	20
4.4. CERKVENOUPRAVNE MEJE.....	24
5. MEJA KOT OVIRA IN DOSEDANJI POSKUSI NJENEGA PREMAGOVANJA	25
5.1. MEJA KOT UPRAVNOPOLITIČNA OVIRA.....	26
5.1.1. Nadzor pretoka oseb in blaga.....	27
5.1.2. Nelegalno prehajanje meje.....	28
5.2. MEJA KOT FIZIČNA OVIRA	29
5.2.1. Mejna prehoda in slaba prometna infrastruktura – ozka grla.....	29
5.2.2. Uvedba komunalne takse.....	33
5.2.3. Lokalne ceste – slepe ulice	33
5.2.4. Ukinjene linije v javnem potniškem prometu	34
5.2.5. Na pokopališče – čez državno mejo.....	34
5.2.6. Prekinjene planinske poti.....	35
5.3. MEJA KOT EKONOMSKA OVIRA	35
5.3.1. Kmetijstvo.....	36
5.3.2. Skupna infrastruktura.....	37
5.3.4. Spremenjene nakupovalne navade.....	39
5.4. SOOČENJE Z MEJO KOT DRUŽBENOKULTURNO OVIRO	40
6. MEJA KOT OVIRA ZAPOSLOVANJU	42
6.1. ZAPOSLOVANJE PREBIVALCEV ILIRSKE BISTRICE NA HRVAŠKEM DO VZPOSTAVITVE DRŽAVENE MEJE	42
6.1.1. Reka – tradicionalni zaposlovalni bazen ljudi z Ilirskoistriškega	42
6.1.2. Zaposlovanje prebivalcev občine Ilirska Bistrica na Hrvaškem v 70-ih in 80-ih letih	43
6.1.3. Zaposlovanje hrvaških državljanov v občini Ilirska Bistrica	44

6.2. PREKINITEV ZAPOSLOVANLNIH TOKOV PO UVEDBI DRŽAVNE MEJE.....	45
6.3. PROBLEMATIKA IZPLAČEVANJA POKOJNIN SLOVENSKIM DRŽAVLJANOM.....	46
6.3.1. Primeri	47
6.3.2. Podatki o številu upokojencev, višini pokojnin in slovenskega dodatka	50
6.4. SLOVENSKSKE OVIRE ZAPOSLOVANJU HRVAŠKIH DRŽAVLJANOV	50
6.5. MEJA KOT NOVA PRILOŽNOST ZA ZAPOSILITEV	51
7. MEJA MED SPORAZUMOM O OBMEJNEM SODELOVANJU IN SCHENGENSKIM SPORAZUMOM	53
7.1. POLITIČNI POIZKUSI VZPOSTAVITVE OBMEJNEGA SODELOVANJA.....	53
7.2. SPORAZUM O OBMEJNEM PROMETU IN SODELOVANJU	54
7.3. SCHENGENSKI REŽIM NA MEJI - NOVA OVIRA PREHAJANJU IN SODELOVANJU OB MEJI	55
7.3.1. Nove, elektronske meje.....	56
7.4. ČEZMEJNO SODELOVANJE V PERSPEKTIVI	57
7.4.1. Čezmejna perspektiva na lokalni ravni	58
8. ZAKLJUČEK.....	61
PRILOGA A.....	67
PRILOGA B.....	68
PRILOGA C.....	69

KAZALO FOTOGRAFIJ

Slika 1: Prometni položaj občine Il. Bistrica.....	16
Slika 2: Zemljevid.....	22
Slika 3: Mejni prehod Jelšane.....	26
Slika 3: Mejni prehod Starod.....	29
Slika 5: Mejni prehod Jelsane.....	31
Slika 6: Potrdili o hrvaški pokojnini ter o slovenskem dodatku.....	46

KAZALO TABEL

Tabela 5.1: Prebežniki po državljanstvu, zajeti pri nelegalnem prestopu slovensko-hrvaške meje na območju Policijske postaje Ilirska Bistrica Policijska uprava Postojna.....	28
Tabela 5.2: Statistika prometa vozil in potnikov na mejnem prehodu Jelšane.....	30
Tabela 5.3: Statistika prometa vozil in potnikov na mejnem prehodu Starod.....	30
Tabela 5.4: Količina blaga, prepeljanega prek mejnih prehodov Jelšane in Starod v letih 1992-2001.....	30
Tabela 5.5: Povprečno dnevno število vozil, ki so prestopila državno mejo v času med 1. julijem in 31. avgustom.....	32
Tabela 6.1: Hrvaški upokojenci, njihove pokojnine in slovenski dodatki, ter razmerja med njimi.....	65

Milan iz Rupe

Glas se je hitro razširil na obeh straneh slovensko-hrvaške meje: »Umrli je Milan iz Rupe.« Kdo je bil ta starček v 94. letu, ki je zbral na jelšanskem pokopališču množico ljudi s te in one strani meje? Mož, ki je bil rojen v prejšnjem stoletju, živel v štirih državah in preživel tri vojne, od tega dve svetovni, je postal svojevrsten simbol ljudi in krajev na obeh straneh na novo ustvarjene meje.

Ta meja, ki očitno vse bolj razdvaja ljudi, ga je bolela in je pravzaprav nikoli ni sprejel 'za svojo', čeprav je (kakšna ironija) moral odstopiti parcelo za njene objekte. Težko bi našli človeka, ki je, kot rajnki Milan, poznal toliko ljudi po vsej Kastavščini, Čičariji in Istri onstran te meje in nič manj v Brkinih, Podgori, na Pivki in v Bistrici tostran meje, da o Jelšanah, Novokračinah itd. niti ne izgubljam besed. Malokoga je toliko ljudi poznalo kot ravno njega, ki je vedno trdil, da smo eno in isto in da se nam ni potrebno preštovati in uvrščati (po vsej sili) med Hrvate in Slovence. V teh časih vse bolj poneumljenega in ponorelega nacionalizma so takšni Milani kot oblič na rano vsem, ki takšne meje kot smo (so) jo ustvarili, enostavno ne sprejemajo. Množica, ki je Milana pospremila na zadnji poti na jelšanskem pokopališču, je mogoče simbolizirala željo po sožitju brez neumnih predsodkov. Mogoče pa tudi ne. Na koncu smo šli vsi v gostilno. Le da vsak v svojo.

TOMO ŠAJN
(Primorske novice št. 19, 9. marec 1993)

1. IZBOR TEME IN IZHODIŠČNE TEZE

Minilo je enajst let, odkar je slovenska država svoj teritorij na kopnem na jugu proti Hrvaški zamejila z državno mejo, dostopnost nanj pa na 670 kilometrih meje s Hrvaško omejila s 36 mejnimi prehodi (24 mednarodnimi in 12 meddržavnimi)¹. Ilirskobistriški odsek meje znaša slabo desetino celotne slovensko-hrvaške meje, prehod čezenj pa je možen le čez mednarodna mejna prehoda Jelšane in Starod – tako za npr. turista iz Nemčije kot tudi za prebivalca katere od vasi, ki ležijo le streljaj od meje.

Zgodovinsko oblikovana narodnostna ločnica med Slovenci in Hrvati prostora, na katerem so živeli v medsebojnem prepletu, ni delila. Res jih je po koncu druge svetovne vojne upravno ločila notranja jugoslovanska meja med federativnima republikama in so se Slovenci prebivalcem štirih obmejnih vasi, ki so se v letu 1947 opredelili za Hrvaško, rogali, da so se tej »prodali za kilo pašte«², toda eni in drugi so se še naprej poročali, si delili skupno faro in pokopališče, obhajali enake običaje, pili isto vodo... Kot prava, resnična, pa je bila doživljena še le meddržavna ločnica, potegnjena leta 1991, pa čeprav je še danes označena le z opozorilnimi obvestilnimi tablamami z napisom 'Pozor, državna meja', ki pa ne označujejo točnosti mejne črte.

Šok ob vzpostavitvi državne meje, ki je zarezala v prostor v fizičnem, političnoupravnem, gospodarskem in kulturnosocialnem smislu, je bil popoln v osebni in kolektivni doživljanju sprememb, ki pa so se dogajale v kontekstu vojnih razmer na Hrvaškem. Prebivalci z obeh strani meje so si od njega opomogli še le v nekaj letih, po pretečenih enajstih letih življenja v dveh različnih državah pa je jasno, »da nič več ne bo tako, kot je bilo.«

V začetku se je bilo treba na novo državno mejo enostavno navaditi. Marsikdo je hote ali nehote preizkusil, ali meja res je, ali je dejansko ni. Na primer tako, da se je zapeljal po cesti (ki zdaj seka državno mejo) proti nekdanji veliki in pomembni pristani Gomanca (danes v razpadajočem stanju) tik ob meji, pa nato svoj 'pogum' ali namerno provokacijo plačal z nočjo, prebito v reškem zaporu. Pregled osebnih dokumentov na mejnih prehodih, soočanje z

---

¹ Tem naj bi se pridružilo še 17 maloobmejnih (Kerma, 2001:89)

² »Zanimiv je primer vasi Rupa, Pasjak, Šapjane in Brdce, ki so se od 1900 do 1947 priznavali za Slovence, v letu 1947 iz materialnih razlogov prosili za priključitev k Hrvatski, pri štetju l. 1953 pa so se v veliki večini javili kot Hrvati,« piše France Ostanek v svoji razpravi o nastanku jezikovne meje med Slovenci in Hrvati v Istri (Glej Ostanek, 1993:176)

ljudmi v uniformah je na ljudi delovalo odbojno. Prostor onkraj meje, s katerimi so si Bistričani delili elemente večje kulturne podobnosti kot npr. s Slovenci onkraj Snežnika, (kamor jih je v skupno notranjsko regijo poskušala siliti politika), je nenadoma postal tujina. K vsemu skupaj je gotovo prispevalo tudi dejstvo, da je na eni strani meje potekala vojna, na drugi strani pa so 'uživali' v varnem miru nove države, kar je nemalokrat zbujalo občutke zavisti, jeze pa tudi povsem konkretno škodo (na primer na vozilih s slovenskimi oznakami, če so se ta pojavila onkraj meje). Reka, Bistričanom nekdam tako priljubljeno in najbližje mesto, kamor so hodili delat, v šole, na zdravljenje v bolnišnice, ali zgolj po nakupih in na sprehod po korzu, je postalo tuje mesto, veliko bolj oddaljeno (toda ne po kilometrih) od kateregakoli drugega mesta. Ilirska Bistrica je v zavesti njenih prebivalcev postala, če uporabim prisposodbo G. Y. Konrada (v Strassoldo 1991:179), mesto / občina *s hrbtom ob steni*. Tokovi so se obrnili stran od meje.

Šele potem, ko je prišlo do streznitve in se je umirila tudi vojna na Hrvaškem, so se začeli lokalni politiki z obeh strani meje pritoževati nad tem, da so namesto mehke in prepustne meje, kakršno so jim obljubljali iz Zagreba in iz Ljubljane, dobili trdo in visoko. Stiki in sodelovanje, zlasti med občinskimi vodstvi in društvi z obeh strani meja, so se začeli ponovno vzpostavljati, nič pa se, vsaj z lokalne ravni, ni dalo vplivati na posledice, ki so prizadele slovenske državljane, do slovenske osamosvojitve zaposlene v hrvaških podjetjih. Podobno je bilo tudi z ilirskobistriškimi kmeti, ki so čez noč izgubili svoj – kvarnerski trg.

V nalogi poskušam nanizati posledice, ki jih je meja povzročila v življenjskih navadah, migracijah obmejnega prebivalstva, gospodarstvu, posebno pozornost pa sem v nalogi posvetila problematiki posledic zaposlovanja in upokojevanja. Zanimalo me je namreč, kakšne 'številke' se skrivajo za v začetku devetdesetih let pogostim navajanjem, da so prekinjeni zaposlovalni tokovi in nizke pokojnine povzročile izjemno perečo socialno problematiko v občini.

Za izbrano temo sem se (kot prebivalka obmejne občine, ki ima tako kot večina njenih prebivalcev sorodnike onstran meje) odločila ne samo zato, da bi ponavljala že znano (na kar se v aktualnih političnih razmerah obmejna problematika kaj hitro lahko zreducira), pač pa predvsem zato, ker me je zanimalo, kakšno dejansko škodo je meja povzročila obmejni občini. Jo je povzročila 'občini' ali posameznikom? Je država v obdobju krepitve centra pozabila na periferijo? Poiskati sem želela tudi morebitne koristi, priložnosti, ki bi jih ali jih

meja prinaša obmejnim krajem. Nazadnje skušam predvideti, kako visoka ali nizka, odprta ali zaprta bo meja za obmejno prebivalstvo, ko bo zaživel Sporazum o obmejnem prometu in sodelovanju med Slovenijo in Hrvaško in ko bo meja med državama postala zunanja meja Evropske unije. Bodo obmejni kraji žrtvovani v imenu in za vse članice EU, ali pa bodo te, kot obljubljuje, soglašale z za ljudi, živeče, v obmejnem pasu, širšim odpiranjem vrat.

1.1. K METODOLOGIJI

Za prikaz sprememb po vzpostavitvi meje sem si le deloma lahko pomagala z uradnimi podatki. Te sem dobila na Postaji mejne policije Jelšane, Policijski postaji Ilirska Bistrica ter na koprski enoti Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, kjer sem dobila številčne podatke o občanih, ki so pred osamosvojitvijo delali na Hrvaškem in se po njej upokojili. Podatke o zaposlovanju Hrvatov v občini Ilirska Bistrica pred in po letu 1991 sem iskala pri kadrovskih delavcih ilirskobistriških podjetij – še obstoječih ali propadlih, podatke o zaposlovanju v hrvaških pa sem zbirala tudi prek intervjujev z ljudmi živečimi v obmejnih krajih, zlasti tistimi, ki so delali na Hrvaškem. Pri iskanju rdeče niti dogajanja v obmejnem pasu v preteklem desetletju so mi bili v pomoč novinarski prispevki zadnjega desetletja v regionalnem časniku Primorske novice, ki kroniško beležijo vsakovrstno dogajanje v primorskih občinah.

Pričujoča naloga pomeni poskus preučitve posameznega primera, in zato svojskega prikaza posledic, ki jih je povzročila državna meja. Bržkone bi številne posebnosti našli tudi v ostalih obmejnih občinah, zato bi bili odgovori na zgoraj nanizana vprašanja gotovo celovitejši, če bi jih primerjali s podobnimi raziskovanji na primeru ostalih 24 slovenskih občin, ležečih ob slovensko hrvaški meji.

2. POJMOVNE OPREDELITVE MEJE IN TEORIJE MEJA

2.1. OPREDELITEV POJMA MEJE

Meje so naravni in družbeni pojav, katerega osnovni pomen je v razločevanju. In če je že v naravi težko najti dobro razvidne meje, saj naravni elementi prehajajo in se prelivajo postopoma eden v drugega, je toliko težje početje iskati jasno začrtane meje v družbi. Sociolog Raimondo Strassoldo iskanje in določevanje meja pripisuje predvsem človekovi naravi in ne toliko naravnemu dejstvu: »Meja je sicer v glavnem človekovo delo, je celo duhovna kategorija in ne toliko naravno dejstvo. 'Natura non facit saltus': v naravi prej najdemo gradiente in postopne prehode kot diskontinuiteto« (Strassoldo, 1991:178). V človekovi naravi je namreč, da išče in vzpostavlja red v svetu, išče vzorce, razlikuje pojave in predmete (glej Strassoldo:1982:247).

Meje so bile skozi vso zgodovino človekov pripomoček, s katerim je poskušal to svojo potrebo udejanjati v zarisovanju abstraktnih mejnih črt tako na papirju (npr. meje afriških držav) kot v naravi (kitajski zid). S tako oblikovanimi umetnimi mejami pa je prostor dobil nov pomen. Postal je teritorij – pogoj za preživetje in zato ozemlje, ki ga je bilo treba braniti pred zunanjimi napadalci. Človekova zgodovina je pravzaprav niz bojev – od plemenskih do državnih – zaradi prostora, zaradi postavitve meje, s katero je definiral teritorij, ki je vključeval, zadrževal in izključeval (glej Sack v Mlinar 1994:35). Teritorialnost pomeni temeljno prostorsko obliko moči, saj uveljavlja nadzor nad dostopnostjo do območja in stvari znotraj njega, tem pa lahko zadržuje dostopnost do zunanjih. Hkrati pa teritorialnost deluje navznoter tudi tako, da krepi kohezijo skupine.

S percepcijo prostora in z instrumentalno vlogo teritorialnosti in zamejevanja se še zlasti ukvarja antropologija, doslej povedano pa lahko povzamemo s citatom Duške Knežević-Hočevar: »...kakršnokoli (socialno komunicirano) definiranje prostora se nujno veže na koncept meje, ki privzema vlogo označevalca v prostoru. Umetno oblikovane meje so splet socialnih konvencij in na ta način definirajo sfere znotraj prostora.« (Knežević – Hočevar, 1994:14)

2.2. TERITORIALNE MEJE: OD SISTEMA IN NJEGOVEGA OKOLJA DO SVETA, SEGMENTIRANEGA V DRŽAVE

Sprva v zgodovini je postavljanje meja pomenilo postavljanje ohlapne meje oziroma obmejnega območja (*frontier area*, v Luhman, 1982:248), kamor so npr. Rimljani naseljevali svoje kmete, ki bi v primeru vojne branili mejo imperija. Poznejši postopni prehod od nejasnih obmejnih področij k ostrim mejnim črtam pa je tudi eden od znakov napredka in civilizacije. Meje v starih družbah, čeprav označene z npr. obzidji, so bile namreč bolj podobne obmejnemu območju (*border spaces*), kot mejnim linijam (*border lines*) v današnjem pomenu.

Čeprav nakazane z linijami, zidovi, so prej označevale prvo in zadnjo linijo obrambnega sistema v globino kot pa mejo nacionalne suverenosti. Za imperialne formacije ni bilo značilno, da so mejile na področja ekvivalentne moči. Imperiji so imeli univerzalni karakter znotraj lastnih meja; Rimljani, na primer, niso priznavali nikakršnih mednarodnih pravic ali zakonov, razen svojih lastnih institucij, katere so v načelu posplošili na ves znani svet. (Knežević-Hočevar: 1994:18)

Obzidje kot fizično mejo so poznala tudi srednjeveška mesta, ki so prek npr. mitnic in predpisov »selekcionalna vplive in komuniciranje in obenem vzdrževala njegovo identiteto v primerjavi z okoljem in drugimi mesti« (Gantar, 1995:142).

Značilnosti meja starih socialnih sistemov je v kontekstu systemske teorije opisal sociolog Niklas Luhman (1982:235-244). Po njem imajo meje dvojno funkcijo: služijo diferenciranju od okolja, hkrati pa so sredstvo, prek katerega sistem zaznava in razvršča druge sisteme v svojem okolju. Zunaj sistema, onkraj meje so živeli barbari, tujci, primitivci neverniki. Z njimi si se lahko bojeval, jih ropal, si jih podredil, drugih pomembnih stikov z njimi pa ni bilo. Če je do stikov prihajalo, so bili ti rezervirani za višje sloje in trgovce, ki so 'sistem' oskrbovali s tujim blagom, to pa je le še bolj krepilo zavedanje o globoki različnosti med okoljem in sistemom. Skratka, socialne meje so pogosto sovpadale s teritorialnimi, diferenciacija med mestom in vasjo, oziroma centrom in periferijo pa je pomenila temelj bodočih nacionalnih držav.

Prav vzpostavitev moderne nacionalne države, ki sovpada z industrijskim načinom proizvodnje, z vzponom absolutistične države ter teorijami državne suverenosti sta spremenila tudi naravo meje (glej Gantar, 1995:142 in Knežević Hočevnar, 1994:19). Sodobno nacionalno državo obdajajo druge nacionalne države. Vsaka država ima natančno označene meje, znotraj katerih vzdržuje administrativni monopol. Giddens je zato nacionalno državo označil kot »z mejo obdan rezervoar oblasti« (*a bordered power container*), nadzor na njegovih mejah pa utelešajo cariniki ali mejne straže. Tako nadzorovan, natančno kartografiran in označen prostor s centralnim upravljanjem meja prek potnih listov naj bi tudi pomenil *evolucijski vrh* v pojmovanju meja (glej Knežević Hočevnar, 1994:19).

Prav gotovo današnja državna meja ne predpostavlja več le »fizičnega prehoda administrativne ovire«, pač pa nacionalna meja pogosto pomeni »nefizično oviro s politično, kulturno in jezikovno razsežnostjo« (Bruinsma in Rietveld, 1933, v Gantar,1995:143). Onkraj državnih meja so drugi sistemi, druge nacionalne države. Primat tega (politološkega) gledišča pripada državi, njeni moči in *nacionalnim interesom*, jasna je razlika med *znotraj* in *zunaj*. Razdelitev sveta na posamezne države je podstat npr. modela biljardne krogle in prispodoba meje kot trde lupine (Herz v Mlinar, 1994:120).

Meja, s katero država zameji svoj teritorij in nadzor nad njim, pa je tudi tisti zorni kot, s katerega je meje preučevala politična geografija. Politično-geografsko (tudi vojaško) pojmovanje mej je bilo izraz v različnih obdobjih prevladujočih ideologij in družbenih sprememb. Eno takšnih pojmovanj je bil tudi koncept 'naravnih' meja iz obdobja nastajanja centralistično urejenih držav oziroma nacij, koncept, ki je nastal v Franciji in služil kot orodje imperializmu evropskih držav. Geografija je meje pojmovala predvsem kot linije, ki so izražale neprestano spreminjajoče se razmerje sil v politično vojaški areni. Takšno pojmovanje je doseglo svoj vrhunec v obdobju mirovnih konferenc, ko so si zmagovalci druge svetovne vojne prizadevali trasirati čim bolj racionalne, pravične in čim manj konfliktno meje. Politična geografija je do konca petdesetih let še govorila o naravnih in umetnih mejah, šele kasneje pod vplivom sociologije in njenega pojmovanja meja, pa so se politični geografi začeli ukvarjati tudi s funkcionalnim vidikom meja (glej Bufon, 1989:5).

2.3. PREMIKI V SODOBNEM POJMOVANJU MEJA

Današnje teritorialne meje torej ne zamejujejo več celotnih družb, pač pa svetovno družbo segmentirajo v posamezne politične sisteme (Luhman, 1982:240). Dinamične spremembe in težnje po bolj svobodnem in intenzivnem prehajanju kapitala, delovne sile in blaga so povzročile, da so meje, s katerimi so se dotlej največ ukvarjali politični geografi (v funkciji utrjevanja novih evropskih meja), v šestdesetih letih prišle v središče sociološkega preučevanja (Strassoldo, 1982:7). Prek državnih meja so uhajali ekonomski in ekološki problemi, težnje kapitala pa so trčile ob togost zakonskih, administrativnih in političnih državnih struktur. Ti vse bolj dinamični procesi so povzročili, da ko se je govorilo o meji, se o njej ni govorilo le kot o oviri, ampak tudi o meji kot o vratih, ki naj bi služila povezovanju obeh stani. Toda o tem je že leta 1909 razmišljal Simmel, ki je odprto mejo opisal s prisposodbo vrat, *»ki v nasprotju z mostom, ki povezuje končno s končnim, omogočajo tok od omejenosti v brezmejnost.«* (Knežević Hočevnar, 1994:21)

Simmlova ideja o 'vratih' je postajala vse bolj aktualna v drugi polovici 20. stoletja, ko so (tokrat predvsem sociologi) meji začeli pripisovati tudi prepustnost, odprtost in povezovanje. Med njimi Luhman, ki pravi (in hkrati opozarja, da je to že stara ideja), da meje ne le ločujejo, pač pa tudi povezujejo. Sprašuje se, koliko sploh se da danes okoljske stike uravnati z mejami, ko pa so družbeni sistemi z močno razčlenjenimi notranjimi funkcijami tako kompleksni, da za uravnavanje svojega odnosa z okoljem ne morejo več uporabljati le teritorialnih meja. *»... ta politični pomen meja je vse manj in manj opravičljiv glede na dejstvo, da se na drugi strani meje začne drugi svet. (...) Teritorialne meje so precej nepomembne za družinske stike, za znanost, ekonomska soodvisnost prečka meje ne le občasno, pač pa je to splošno pravilo. Meje prizadevajo te funkcionalne sektorje le v meri, kolikor je to stvar politike in v kolikor si ne morejo organizirati lastnih poti ven,«* (Luhman, 1982:240-241). Luhman hkrati opozarja, da meje ne samo da so pogoj za ohranjanje večine političnih dosežkov (demokracijo) in da rešujejo politične probleme, pač pa da jih tudi povzročajo (npr. zaradi teritorialne porazdelitve pomembnih virov, npr. nafte).

Moderni globalizacijski procesi so koncept meje še bolj spremenili. Aktualne so postale teze o razvrednotenju, odmiranju meja, čeprav dogajanja v svetu kažejo, da to velja bolj za

regionalne povezave (npr. ukinitve notranjih meja EU), medtem ko se vloga nekaterih meja še krepi (glej Gantar, 1995:144).

V kontekstu dvosmernega enotnega procesa globalizacije in individuacije na to dvojnost, protislovnost meja (po eni strani odmiranje nekaterih meja, po drugi nova zamejevanja) opozarja tudi Zdravko Mlinar. Na ravni držav po eni strani potekajo procesi nadnacionalnega povezovanja, homogenizacije v svetovno globalno družbo, po drugi strani pa hkrati potekajo tudi procesi osamosvajanja in diverzifikacije. »Svetovna družba ne nastaja (le) kot skupek nacionalnih držav, temveč kot omrežje (omrežij) vse bolj raznovrstnih in osamosvojenih dejavnikov, ki se izločajo iz okolja in ki so ga v preteklosti sprejemali kot nekakšno vnaprejšnjo danost« (Mlinar, 1994:13).

Po eni strani postajajo teritorialne meje vse bolj prepustne in težje obvladljive, kontrola na mejah pa vedno manj učinkovita. Po drugi pa gre tudi za pomembna odstopanja od tega trenda, kot na primer emancipacijski proces malih narodov po padcu berlinskega zidu konec osemdesetih let, pa tudi razpad Jugoslavije in nastanek neodvisnih držav na njenem ozemlju. Te, med njimi Slovenija, so bile prisiljene najprej zaradi varnosti, potem pa tudi zaradi težnje po popolni uveljavitvi lastne identitete, prostor svoje suverenosti ozemeljsko razmejiti in na mejah uvesti nadzor (Mlinar, 1994:138).

Aktualno politično dogajanje pa dokazuje (kot smo že omenili), da se razvrednotenje državnih meja nanaša le na regionalne povezave, kot je npr. Evropska unija, ne pa meje na sploh.

Ponekod se narava državnih meja celo zaostruje v strahu pred priseljenci z ekonomsko deprimiranih območij, z območij oboroženih spopadov. Državna meja v tem pogledu ni samo fizična meja (v pomenu zamejitve državnega ozemlja), pač pa pomeni zamejitev različnih legalnih sistemov, sistemov pravic (Anrechte), ki pripadajo samo tistim, ki imajo državljanstvo v zamejenem nacionalnem območju. (Gantar, 1995:144)

Prav zunanja meja EU, kot se bo oblikovala po sprejemu novih članic v letu 2004, je takšen primer meje, ki ne bo predstavljala le fizične ovire za državljane tretje države, pač pa bo s svojimi pravnimi selekcijskimi mehanizmi vzpostavila novo ločnico med *našim* ('evropskim') in *ne-našim*, ta pa bo bržkone dregnila in obudila že nekoliko pozabljeno (nekdaj osrednje

vprašanje mednarodne skupnosti) vprašanje odnosov med bogatimi in revnimi (Bučar, 1993:17). Schengenska slovensko-hrvaška meja bo prevzela vlogo, ki jo imata zdaj zahodna in severna slovenska državna meja: zadnji filter pred vstopom v 'Evropo'. Če bo v prihodnjih letih tudi Hrvaški omogočeno članstvo v Evropski uniji, se bo zunanja meja te skupnosti pomaknila proti vzhodu, sicer pa bo slovensko-hrvaška meja zadnji evropski *branik* pred masovnim pritiskom revnega prebivalstva z vzhoda.

3. ZAMEJITEV OBMEJNEGA PASU

50 kilometrov slovensko-hrvaške meje je hkrati tudi del meje občine Ilirska Bistrica in poteka na črti: od tromeje občin Hrpelje-Kozina, Buje (Hrvaška) in Ilirska Bistrica po planoti Čičarija južno od Podgrada in Staroda, odkoder zavije med vasema Veliko Brdo na slovenski strani in Brdce na hrvaški, nato preseka Jelšansko podolje in brda in krene vzhodno med slovenskimi vasmi Novokračine in Sušak ter hrvaško vasjo Lisac, nato pa proti severovzhodu v Snežniške gozdove (planota Gomance na hrvaški strani) do tromeje občin Ilirska Bistrica, Loška dolina (del bivše občine Cerknica) in hrvaško občino Klana. Poseljeni obmejni pas torej seže v Čičarijo, Podgrajsko podolje in pa na skrajni jugovzhodni odrastek Brkinov (zemonska in jelšanska brda), ki ga od »pravih« Brkinov loči Jelšansko podolje (glej Perko in drugi 1998:246).

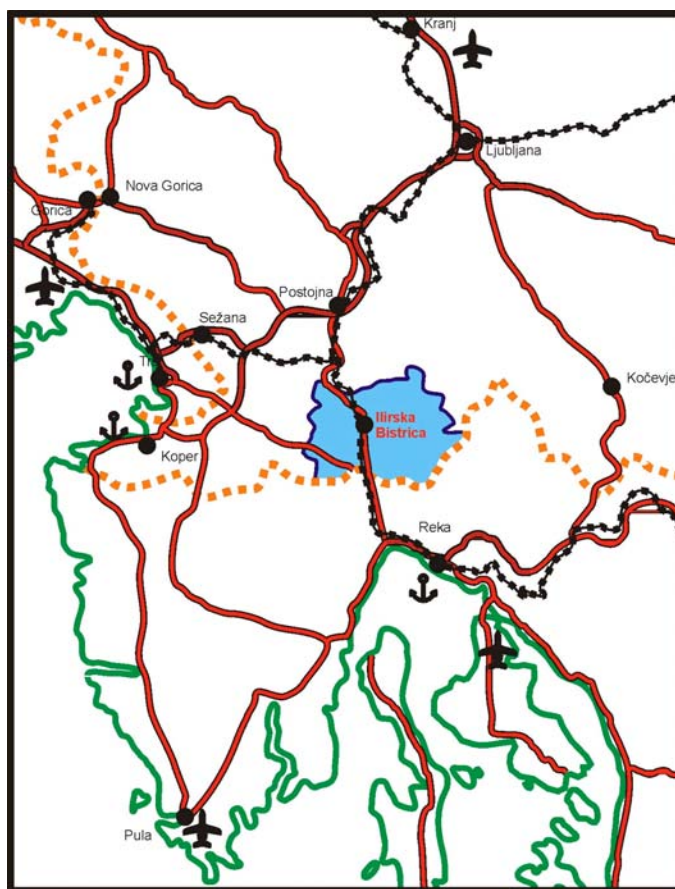
Čičarija je apneniška, z gozdom poraščena visoka planota, segajoča od Slavniškega pogorja do Učke in je hkrati severni rob Istre. Tako kot ostali slovenski del kraške Istre je bila Čičarija, oddaljena od večjih centrov, ena najrevnejših slovenskih pokrajin. Temu so v največji meri botrovale zelo skope naravne možnosti za kmetovanje (kraško površje, pomanjkanje vode). Po njenem severnem obrobju je speljana cesta med Reko in Trstom. Prav zaradi navezave na ti dve pristaniški mesti, od katerih ju po koncu druge svetovne vojne (Trst) in od razpada Jugoslavije (Reka) ločujeta državni meji, je (bil) prebivalstveni in gospodarski razvoj precej samosvoj. Več desetletij je bila pokrajina eno od najbolj močnih območij odseljevanja prebivalstva v Sloveniji, čeprav zaradi težkih življenjskih pogojev tamkajšnje prebivalstvo nikdar ni bilo številčno³. Izseljivanje (najprej v Trst in na Reko, nato pa v čezmorske dežele – ZDA in po letu 1920 zlasti v Argentino) se je nadaljevalo tudi v času fašizma, po letu 1950 pa so se selitveni tokovi usmerili zlasti proti Reki. Za te kraje je bilo značilno tudi delno odseljevanje delovne sile, oziroma moškega pastirskega prebivalstva - na primer z drobnico na zimske pašnike v notranjost Istre (transhumanca), zaradi gozdarskih del sprva na Snežnik in na Slavnik, kasneje pa tudi na Hrvaško. Odseljevali so se tudi zaradi košnje in sezonskih del v Trstu v industriji in pristanišču, ženske zaradi gospodinjskih del, najrevnejši pa so oglarili. Edini središčni kraj pokrajine je Podgrad v občini Ilirska Bistrica, ter zraščajoči se naselji Hrpelje in Kozina v sosednji občini.

---

³ Ob popisu leta 1910 je v Čičariji živelo še 1050 ljudi, ob popisu leta 1991 le še 135 (Perko in drugi, 1997:246)

Zelo podoben zgodovinski razvoj so preživeli tudi kraji v Jelšanskem podolju, skozi katerega še danes poteka najkrajša povezava med Reko in notranjostjo Slovenije prek Ilirske Bistrice.

Občina Ilirska Bistrica meji na hrvaški občini Matulji, ki je nastala iz nekdanje občine Opatija, ter Klana, ki je bila pred spremembo hrvaške lokalne samouprave del občine Reka.

Prometni položaj občine Ilirska Bistrica (Vir: Uljan, 2000)

4. ZGODOVINSKE OKOLIŠČINE NASTANKA MEJE

4.1. SLOVENSKO-HRVAŠKA MEJA V ZGODOVINI

Čeprav je slovensko-hrvaška meja najdaljša meja, ki jo ima Slovenija s kako od svojih sosednjih držav, je bil ta prostor doslej deležen manjšega števila raziskovanj. Med temi je bilo doslej še največ etnoloških in jezikoslovnih⁴, v celoti gledano pa precej manj kot raziskovanj slovensko italijanskega prostora ob naši zahodni državni meji, ki so jih seveda narekovale drugačne politične okoliščine. Več del, zlasti navezujočih se na vprašanje zamejevanja v Istri, je nastalo v zgodnjih devetdesetih letih, predvsem kot odsev na nove politične okoliščine: tedaj vzniklih (zlasti v javnih medijih) istrskega regionalizma in zahtev po oblikovanju posebne mednarodne regije⁵.

Potek slovenske narodnostne meje tudi v novejši zgodovini ni bil v ničemer sporen. Razviden je bil po starih avstrijskih štetjih do leta 1910 ter po jugoslovanski anketi, organizirani pod vodstvom zagrebškega prof. Rogliča leta 1945⁶, in je bil kot tak nesporni temelj za upravno mejo, ki je bila uveljavljena že leta 1945 v času vojaške uprave tega ozemlja. Ta, zgolj *administrativna* meja v bivši Jugoslaviji prebivalstvu ob njej tudi ni povzročala nikakršnih preglavic.

Zgodovinar Bogo Grafenauer (1991:1-10) označuje večino današnje slovensko-hrvaške meje zgodovinsko gledano za staro. Meja od Mure pri Veržeju pa do Rečine in njenega izliva v Kvarnerski zaliv pri Reki je bila namreč že od okrog leta 1200 ustaljena državna meja med

---

⁴ Zlasti jezikoslovne raziskave so strnjeno in v kronološkem zaporedju opisane v izvirnem znanstvenem delu Franceta Ostanka 'Slovensko-hrvatska jezikovna meja v Istri. Gradivo za obdobje od leta 1860 do 1956', ki je bila v treh delih objavljena v *Annales, Anali za istrske in mediteranske študije*, izdajatelja Zgodovinskega društva za Primorsko, v letih 1991 in 1992. Razprava je bila napisana na prošnjo prof. Antona Melika po zaključenem Ostankovem terenskem delu (1957), pokazala pa naj bi stanje in dejavnike, ki so pospeševali utrditev narodnostne meje med Slovenci in Hrvati.

Med ostalimi raziskovanji slovensko-hrvaškega prostora (npr. Vere Kržišnik Bukić in njene raziskovalne skupine pa gre vsekakor omeniti magistrsko delo dr. Duške Knežević Hočevar (1994) 'Identiteta in lokalnost. Primer zgornjekolpske doline', ter doktorsko delo iste avtorice (1997) 'Narodnostna sestava v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško'

⁵ Gre za poskuse utemeljevanja Istre kot posebne zgodovinske enote, kar dr. Bogo Grafenauer označuje za neutemeljeno mitologijo o Istri (glej Grafenauer, 1991 in 1993)

⁶ Raziskava je bila objavljena leta v Cadastre national de l'Istrie v Sušaku leta 1946

Nemškim cesarstvom in Ogrsko-hrvaškim kraljestvom, obdržala pa se je do razpada Nemške zveze 1866 in do propada habsburške monarhije leta 1918. Le dva dela slovenske meje proti Hrvaški sta mlajšega nastanka. Do majhnih premikov na meji v slovensko škodo je namreč prišlo na dveh mestih: pri Žumberaku po naselitvi Uskokov v 16. stoletju, ki je nato v začetku 18. stoletja odpadel od Kranjske kot del Vojne krajine, ter v Čabarskem okraju, ki je v 16. stoletju postal gospostvo Zrinskih in se je od 17. stoletja dalje štel za del Hrvaške. Dva druga dela slovenske meje proti Hrvaški pa sta drugačnega, etničnega izvora: južna meja Prekmurja od Veržeja do državne meje, ki je iz leta 1929, ko je bilo Međimurje z nastankom banovin ločeno od mariborske oblasti, ter meja v Istri med Slovenijo in Hrvaško, načrtano leta 1945.

Celotna hrvaško-slovenska meja, ki se je ustalila skozi stoletja, je torej mlada le kot meja med dvema suverenima državama, to je od leta 1991, ko je prišlo do slovenske osamosvojitve.

4.2. OBLIKOVANJE SLOVENSKO-HRVAŠKE NARODNOSTNE MEJE

Zgodovina poselitve obravnavanega območja je del zgodovine poselitvenih tokov celotnega istrskega polotoka. Frankovska oblast je v Istro, opustelo in opustošeno po germanskih, hunskih in pozneje obrskih vdorih proti Italiji (do prvih je prišlo že pred koncem 2. stoletja) pospeševala naseljevanje slovenskega prebivalstva. Le-to se je začelo okrog leta 600, prvi val Slovencev pa je prišel s severa (skozi Postojnska vrata). Zavzeli so območje okrog Slavniškega pogorja, Podgrajskega podolja, Jelšan in Šavrinsko gričevje. Drugi val okrog leta 800 se je usmeril iz severnega dela Podgrajskega podolja proti jugu in jugozahodu, proti notranjosti Istre, v Čičarijo in Buzet. Slovenski živelj se je mešal s Hrvati, ki so govorili čakavski dialekt in ki so prihajali z vzhoda. Oba tokova sta se stoletja mešala v osrednji in južni Čičariji ter okolici Buzeta (glej Melik, 1960: 268 ter Perko in drugi, 1998:262).

Poselitveno krizo so kasneje (od 14. stoletja) povzročale bolezni, kuga in vojne, zlasti turški vpadi v zadnjih desetletjih 15. stoletja in pa obe habsburško-beneški vojski (1508 – 1516 in 1615 – 1617). V izpraznjena področja sta neprestano naseljevali nove naseljence tudi beneška in (manj) avstrijska oblast. Benečani so ozemlje zlasti južno od Mirne naseljevali z begunci

pred Turki iz Dalmacije, prav Avstrijci pa so že v 15. stoletju slabo naseljeno Čičarijo naselili z aromunskimi Čiči⁷, vlaškimi pastirji, katerih potomci še vedno živijo v hrvaških Žejanah. S temi priseljenci je bila ustvarjena ovira prejšnjemu notranjemu toku preseljevanja preko Čičarije proti jugu. Tostran Čičarije so se polagoma razvijala slovenska narečja, južno od nje pa hrvaška.

V teh razmerah (poseljevanje z novim prebivalstvom, mešanje starega in novega) so se sčasoma oblikovale nove narodnostne skupnosti. Ena pomembnejših podlag za njihov nastanek (podobno kot drugje na evropskih tleh) je jezikovna pripadnost, k oblikovanju skupnosti pa so prispevali tudi drugi, na primer etični dejavniki. Te so v Istri zanesli kolonizacijski tokovi (kot npr. naselitev omenjenih aromunov), različni kulturni vplivi in razni pritiski. Za čas nekako do poznega srednjega veka velja, da je južna meja slovenskih jezikovnih in kulturnih vplivov segala vse do osrednje Čičarije in tudi zahodno od tod nekako do reke Mirne.

Na to, kje se je izoblikovala slovenska narodnostna meja v tem stičnem prostoru, kažejo predvsem raziskovanja, ki so jih v 19. stoletju na terenu opravili številni jezikoslovci. Njihovo delo v Istri ter rezultate njihovih preučevanj je pregledno in strnjeno opisal France Ostanek (Ostanek, 1991), ki je tudi sam sredi petdesetih let prejšnjega stoletja opravil obsežno terensko raziskavo.

Prvi je slovensko-hrvaško narodnostno mejo »zarisal« Peter Kozler leta 1853 na *Zemljovidu slovenskih dežel in pokrajin*, naslednje leto pa jo je (nekoliko bolj severno potekajočo, kot je današnja) opisal: »Pri Peranu se začne meja slovenskega in hrvaškega narečja in se vleče skozi dolino Dragonja ali Rukava proti gričem in selom Topolovac in Sočerg, potem med Rakitovičem in Zažidom, Jelovicami in Podgorjem, Golacom in Obrovom, Polanami in Novim gradom čez Pasjak in Jelšane, dokler se s kranjsko deželno mejo združi« (Ostanek, 1991:215).

Podlaga za mejo, kot jo je začrtal Kozler, pa je bila raziskava K. Czoerniga ob štetju leta 1846, ko so morale lokalne oblasti centralnemu statističnemu uradu na Dunaju pri rezultatih štetja označiti še jezikovno pripadnost prebivalstva posameznih krajev (Grafenauer, 1993:20). Za Kozlerjem je v 19. stoletju še nekaj jezikoslovcev, zgodovinarjev in geografov ugotavljalo

---

⁷ Melik (1960:268) ocenjuje, da je imela Čičarija tudi v razvoju poselitve izrazito mejno vlogo, v vseh

narodnostno mejo, vendar se njihove ugotovitve niso pomembneje raziskovale od Kozlerjevih.

Med raziskovalci je bil tudi Simon Rutar, ki pa severovzhodno v Istri postavlja ob glavno cesto, ki deli Brkine od Čičev. Hkrati pa tudi sam, tako kot njegovi predhodniki, ugotavlja, da je na tem narodnostno in govorno mešanem območju »neizrečeno težko določiti pravo mejo med Slovenci in Hrvati, ker jedno narečje v drugo prehaja« (Grafenauer, 1993:22). Narodna zavest in etnična meja v severni Istri se je ustalila pravzaprav šele konec 19. stoletja pod vplivom tedaj že razširjene šolske mreže ter vplivom duhovščine in prosvetnih organizacij. Na to pa kažejo tudi podatki s terena, na primer: do leta 1880 je v krajih južno od Ilirske Bistrice (Starod, Račice, Veliko Brdo, Brdce, Pasjak) prevladovala hrvaščina nad slovenščino, odtlej naprej pa je bilo pri vseh štetjih obratno. Podobno kažejo tudi podatki za desetletje kasneje v vaseh Rupa in Šapjane, kjer ob prelomu stoletja slovenščina prevlada nad hrvaščino, po tem pa je bilo obratno (glej Ostanek 1991, 1992, 1993).

4.3. POLITIČNOUPRAVNA RAZDELITEV S SLOVENCMI IN HRVATI NASELJENEGA OZEMLJA

Meje politično-upravnih enot, v katere je bila Istra razdeljena, trdi Melik (1960:13), niso nikdar ločevale Slovencev in Hrvatov: »Tisti del slovensko-hrvatske meje, ki poteka na istrskih tleh, je po svoji genezi pravzaprav najbolj zanimiv in najbolj značilen. Tu ni nikdar potekala politična meja, ki bi jo mogli vzeti za tolmača glede razvoja ločnice med Slovenci in Hrvati.(...)«.

Že za časa Beneške republike (ki je propadla leta 1797) so kraji, ki jih obravnavamo v naši nalogi, sodili v pazinski – avstrijski del Istre. Ko je Napoleon ukinil Beneško republiko in po koncu napoleonskih vojn, je celotna Istra pripadla Avstriji in se je oblikovala kot ena izmed dežel habsburške države in že takrat se je oblikovala severna meja Istre, poznejša meja med deželama Istro in Kranjsko. Ta je tekla po južnovzhodnem delu snežniške planote in nato po

---

naselitvenih pogledih pa popolnoma svojstveno funkcijo, ki najbolj spominja na zgodovinsko vlogo Gorjancev

glavnem hrbtu brkinskega gričevja.⁸ V avstrijsko deželo Istra je sodilo 24 naselij od sedanjih 62 naselij v celotni občini Ilirska Bistrica (npr. od Zabič na jugovzhodu do Rjavč na severozahodu občine).

Leta 1868 je bilo celotno ozemlje Istre razdeljeno na šest okrajnih glavarstev, ta pa so se delila na sodne okraje, ki so zajemali tako slovensko kot hrvaško prebivalstvo. Slovenci so bili naseljeni v severnem delu v okrajih Koper in Volosko (imenovan po kraju pri Opatiji). Okrajno glavarstvo Volosko je do leta 1918 obsegalo sodna okraja Podgrad in Volosko. Sodni okraji so bili razdeljeni na občine, tako da so leta 1910 v sodni okraj Podgrad sodile občine Jelšane, Podgrad in Materija (danes v občini Hrpelje-Kozina). Hrvati in Slovenci so pri volitvah v deželni zbor nastopali skupno.

Sredi dvajsetih let, po italijanski okupaciji so vsi kraji sedanje občine upravno pripadli Reški oziroma Kvarnerski provinci. Takšni teritorialni in upravni ureditvi pa se je prilagodila tudi cerkvena ureditev in tako so naši kraji pripadli reški škofiji.

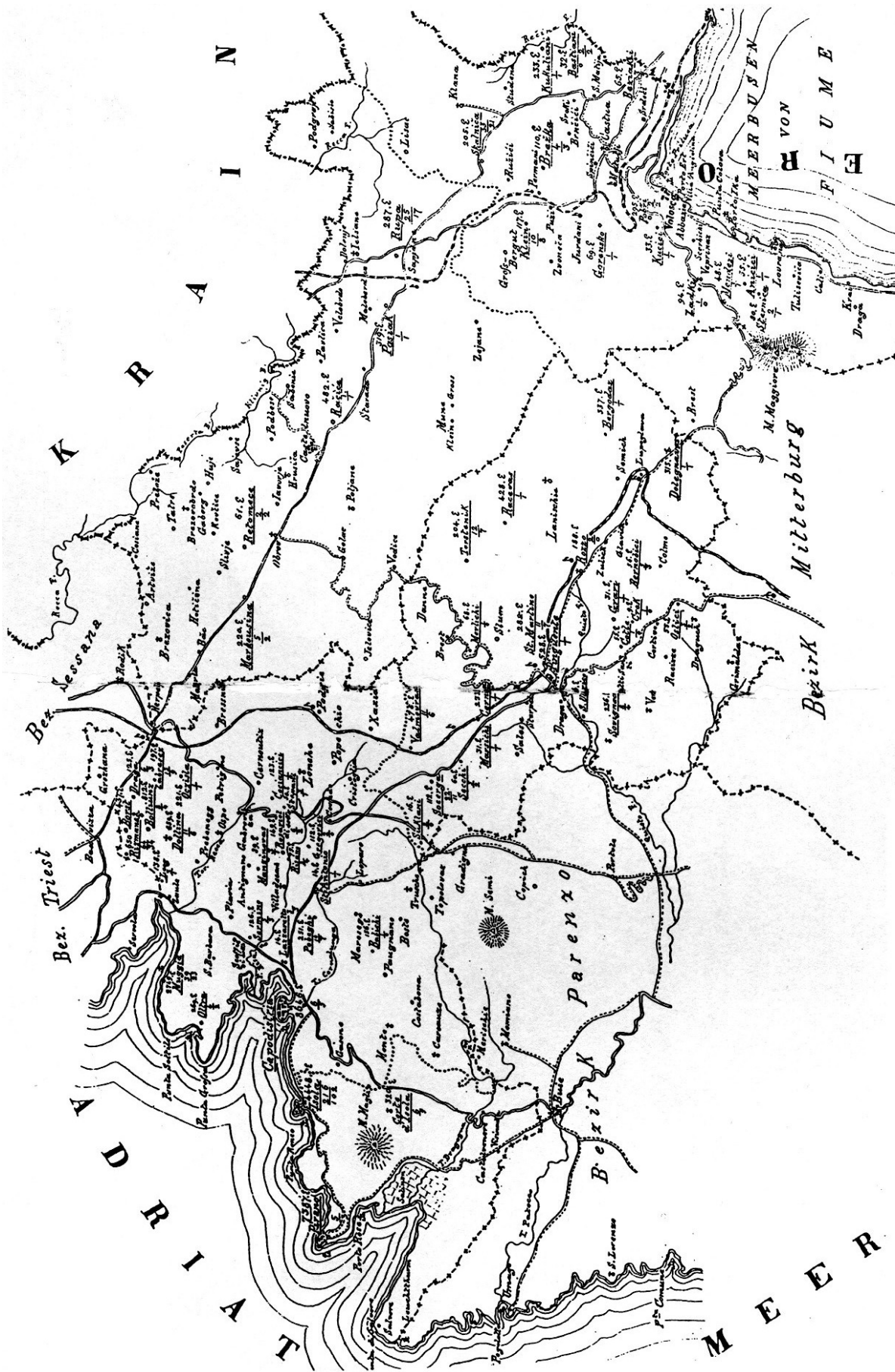
Konec 19. stoletja izoblikovana narodnostna meja, utemeljena ne etničnem načelu, zarisana že po P. Kozlerju in kot taka sprejeta od slovenskih geografov, jezikoslovcev in zgodovinarjev, je ostala enaka tudi po pretresu slovenskih meja v Semiču marca leta 1944⁹ (Grafenauer, 1991:24), je bila temelj odločitvam o meji po koncu druge svetovne vojne. Istrani (zastopniki OF slovenskega dela Istre in zastopniki osvobodilnega gibanja v hrvaškem delu Istre) so določili mejo med slovenskim in hrvaškim delom – na severovhodu na črti Obrov - Rupa. Po virih, ki jih je našel France Ostanek (1991), so se sicer hrvaški predstavniki želeli držati meja dialektov in zajeti kraje jezikovno mešanega območja (npr. Jelšane), toda prebivalstvo se je sklicevalo na svojo narodno zavest. S to razmejitvijo je bila v bistvu določena tudi današnja razmejitev med republikama, v bistvu nič sporna in ki kot taka ni potrebovala poznejših pogajanj med politiki. Republiška meja, potegnjena po narodnostni, je bila deležna le enega popravka, ki so ga želeli sami ljudje zaradi gospodarskih povezav. Čeprav se je v vaseh Rupa,

---

⁸ Meja med deželama je na vzhodu tekla s snežniškega hrbta (planota Gomance) v zgornji tok Reke (dolina Podgora). Vasi Zabiče in Podgraje sta bili v Istri, Kuteževo in Trpčane v kranjski. Meja se je nato vzpela na trbaška (po vasi Trpčane) in zemonska brda v Dolenjski potok (do sedanje državne ceste Postojna - Ilirska Bistrica - Reka) in nato na Kraljevi hrib (nad potokom Klivnik), do zaselka Zalči (na cesti Ilirska Bistrica-Podgrad). Od tu naprej je potekala po potoku Klivnik, se nato vzpela na Brkine in tekla med vasema Zajelšje, ki so sodile v Istro, ter kranjskimi Tominjami, se spustila nato pod vas Prelože in šla naprej zahodno proti kranjskemu Suhorju, po potoku Padež do reke Reke, ta pa je bila meja do Škocjanskih jam (desno Kranjska, levo Istra).

⁹ Na tem srečanju, ki ga je organiziral partizanski Znanstveni inštitut je o tem v svojem referatu govoril prof. F. Zwitter

Šapjane, Brdce in Lisac leta 1945 večinsko opredelilo za slovensko, so bile vasi priključene k Hrvaški (v letu 1947 so iz materialnih razlogov prosili za priključitev k Hrvatski, ter se pri štetju leta 1953 v veliki večini opredelili za Hrvate). Ljudski glas še danes pripoveduje o tem, da so se prebivalci Rupe, Pasjaka in Šapjan za nekaj živilskih kart (»tešere«, ital. tessere) več za pašto prodali Hrvatom.

Območje koprškega glavarstva in območje okrajnega glavarstva volosko (vir: Kramar, 1991: 79)

4.4. CERKVENOUPRAVNE MEJE

Župnije na narodnostno mešanem ozemlju so v 19. stoletju večinoma spadale pod tržaško-koprsko škofijo. Dekaniji Jelšane in Hrušica (ki je zajemala vasi Podgrajskega podolja in Čičarije) sta obsegali vasi na narodnostni meji, in tako kot drugod sta obe v dobi narodnega prebujanja skrbeli za izobraževanje in vzdrževanje šol, v katerih so učili duhovniki. Cerkev je skrbela, da je pri svojih opravilih uporabljala materin jezik prebivalcev – slovenščino, oziroma hrvaščino.

Jelšanska župnija je obsegala tako slovenske (danes Jelšane, Dolenje, Veliko Brdo, Novokračine, Sušak, Nova vas) kot hrvaške kraje, od slednjih pa še vedno nekateri sodijo v župnijo Jelšane (Lipa, Pasjak, Rupa, Šapjane, Lisac, Škalnica in Brdce). Tudi pokopališče v Jelšanah je kljub državni meji še vedno skupno, kar je zaznamoval tudi ljudski glas, rekoč »Živ Hrvat – mrtev Slovenec«¹⁰.

Naj kot zanimivost in ilustracijo enotnosti obmejnega prostora omenimo še pošto Jelšane, ki je v letu 1910 kot matična pošta imela kar pet poštnih zbiralnic v krajih, ki so danes v Hrvaški (Šapjane, Pasjak, Brdce, Rupa, Lipa). Spadala je pod poštno upravo v Pulju (Maljevac in drugi, 1998:52), isti poštni okoliš pa je kasneje pripadel upravi na Reki. Skupaj s poštami na področju Vojne uprave jugoslovanske armade za Julijsko krajino, Istro in Slovensko Primorje je spadala pod poštno upravo na Reki, šele leta 1949 pa je prišla pod pristojnost ljubljanske uprave. A tudi danes sedanja upravna pošta Jelšane je Slovenka, ki prihaja na delo iz Šapjan (ibid., str. 55).

---

¹⁰ Pravzaprav je avtor tega reka jelšanski župnik Jože Kovačič, ki je v Jelšanah služboval med leti 1983 in 2002

5. MEJA KOT OVIRA IN DOSEDANJI POSKUSI NJENEGA PREMAGOVANJA

Kot smo pokazali v prejšnjem poglavju, je republiška meja nastala po narodnostni ločnici, ki se je izoblikovala v 19. stoletju. Prav zato zgodovinar dr. Bogo Grafenauer trdi, da je pojmovanje notranjih jugoslovanskih meja (zlasti mejo med Slovenijo in Hrvaško) kot *administrativnih* pravzaprav 'mit' (Grafenauer, 1993). Pač pa *administrativnost* nekdanjih republiških meja morda lahko privzamemo v smislu, da je meja med Slovenijo in Hrvaško, ko je bila abstraktna mejna črta, vrisana zgolj na zemljevidih in nikjer v naravi, sicer ločevala dva naroda, dva upravna sistema, toda na življenje ljudi, živečih ob njej in tudi vseh ostalih, ki so jo prehajali, ni pomembneje vplivala. Ali kot pravijo naši intervjuvanci, živeči v obmejnem prostoru, zaznamovanem s podobnim govorom (mešanico), običaji in prizoriščem intenzivnega prepletanja sorodstvenih, trgovskih, prijateljskih, pravzaprav vsakršnih stikov in vezi: »Doma smo bili tu in tam. Tu meje nikdar ni bilo.«

S političnimi spremembami v začetku devetdesetih let, ko je narodnostna, *administrativna* meja postala meja med dvema samostojnima državama, pa se je značaj meje temeljito spremenil. Postala je fizična ovira, ki je zamejila državno ozemlje, s tem pa tudi različno pravno ureditev, veljavno za 'svoje' državljane. Vzpostavila je selekcijske pravne mehanizme, izražene skozi predpise (glej Gantar, 1995: 144-145), in prav uvedba procedur na meji ali pa prepoved gibanja na nekaterih območjih, ki jih je presekala državna meja, je prebivalstvo v obmejnih občinah na najbolj očiten način 'dopovedovala', da *res nič več ne bo tako, kot je bilo*. Spoznanje, da so kraji in ljudje onkraj meje takorekoč čez noč postali *tujina* in *tujci*, je povzročilo psihološki šok, ki je začel popuščati šele sredi devetdesetih let.

V tem poglavju bomo predstavili posledice meje, ki so se in se še vedno kažejo kot ovira, ozko grlo v čezmejnih tokovih in povezovanju. Te bomo opazovali na naslednjih področjih (prim. Skok, 1998:10):

- na upravnopolitičnem
- na fizičnem oziroma infrastrukturnem
- ekonomskem
- ter družbenokulturnem.

5.1. MEJA KOT UPRAVNOPOLITIČNA OVIRA

Kot smo že zapisali, je Slovenija z novo, državno mejo leta 1991 zamejila svoj teritorij in hkrati postavila upravnopolitične ovire, s katerimi je začela upravljati s čezmejnimi tokovi. Vse to se je zgodilo relativno hitro, vendarle pa po dalj časa potekajočem procesu slovenskega osamosvajanja, v katerem je bilo jasno, da se bo osamosvojitve zagotovo zgodila.¹¹ Na podobno samostojno pot se je hkrati pripravljala tudi Hrvaška. Njeno stališče je bilo,

naj bo meja med Slovenijo in Hrvaško brez posebnih institucij ('evropska', kot so se izrazili), izvajanje pravih mejnih funkcij pa naj bi imeli na državnih mejah z Avstrijo, Italijo in Srbijo. Tedaj se je slovensko vodstvo sicer že zavedalo posledic tesnejših povezav s Hrvaško, saj je tam že potekala vojna, in je bilo v dogovorih previdnejše, bilo pa je tudi odločeno, da s Hrvaško vzpostavi pravo mejo, čeprav se je zavedalo, da bo glede na razmere (za načrtovanih 34 mejnih prehodov bi potrebovali 600 miličnikov in še 250 za varovanje zelene meje) to potekalo sukcesivno. (Repe, 2002: 278.)

Prehajanje meje sta slovenska in hrvaška policija leta 1991 uredili z zapisnikoma obeh policij¹², sicer pa je posebna delovna skupina že v pripravah na osamosvojitve v tajnosti pripravila takoimenovano varianto D – prevzem nove zunanje meje s sosednjo Hrvaško, kjer je za delo na 34 novih mejnih prehodih predvidela 620 novih miličnikov, za varovanje kopne in morske meje izven mejnih prehodov pa še 247 miličnikov (Celar, 2002:133). Pobiranje carin in uveden nadzor mejnih prehodov, ki sta najbolj očitna načina funkcioniranja (nove) državne meje – fizične in upravnopolitične ovire – pa sta bila tudi povod za policijsko, carinsko in vojaško intervencijo JLA v Sloveniji, ki se je začela 27. junija 1991. (Repe, 2000:279) Slovenski zakon o carinah je namreč postal veljaven 25. junija, z njim pa je Slovenija prevzela carinske službe.

---

¹¹ Na priprave na vzpostavitev južne državne meje je vplival tudi podpis Schengenskega sporazuma o postopni ukinitvi kontrol na skupnih mejah. Posebna delovna skupina za mejne zadeve in tujce v MNZ je začela s pripravo novih osnov za delo na državni meji, zaradi političnih dogajanj v Jugoslaviji pa so bile te strokovne osnove uporabljene že za povsem nov, prvi slovenski zakon o nadzoru državne meje. Ta je bil sprejet v sklopu slovenske osamosvojitvene zakonodaje 25. junija 1991, popolna uporaba vseh določb novega zakona o nadzoru državne meje pa je bila uveljavljena 8. oktobra 1991 po brinskem moratoriju (Celar: 2002 125, 126).

¹² Izjava Marka Gašperlina, pomočnika direktorja uprave uniformirane policije Slovenije, na javni radijski oddaji Radia Koper-Capodistria z naslovom 'Schengenski sporazum na južni meji', ki je potekala 10. junija 2002 v Jelšanah

Iste dne je jugoslovanski zvršni svet aktiviral odloka o zavarovanju meja ter o prisilni izterjavi carine, hkrati pa v Slovenijo poslal carinike iz drugih delov Jugoslavije. Hkrati je zvezna vlada sprejela še sklep o zamenjavi devetih upravnikov carin v Sloveniji, ki so prestopili v slovensko službo. Prav »ti ukrepi so bili neposreden uvod v spopad, na katerega pa je bila tedaj Slovenija že bistveno bolj pripravljena.« (Repe, 2002:275)

Mejni prehod Jelšane, v ozadju desno vas Rupa (Hrvaška) (Foto: Ivan Šuštar)

5.1.1. Nadzor pretoka oseb in blaga

Upravnopolitične ovire, ki vplivajo na prehajanje tokov čez mejo, se kažejo npr. v obliki predpisov, ki jih postavlja država za pretok oseb, blaga, živali, kapitala, storitev ipd., skratka vse, kar prihaja ali prehaja njeno ozemlje. Nadzor izvajanja teh predpisov seveda pomeni določeno proceduro, ki poteka na mejnem prehodu ali je pomaknjena v notranjost državnega teritorija (npr. carinski terminal v Ilirski Bistrici). Časovna in prostorska organizacija te vpliva npr. na dolžino čakalnih dob za prehod meje, posledice meje kot ozkega grla pa najbolj občutijo prebivalci vasi ob prometnicah, ki vodita proti mejnima prehodoma in to še zlasti v turistični sezoni.

Državi sta svoj nadzor v vsej dolžini ilirskobistriškega dela slovenske meje (poleg nadzora zelene meje v najbolj kriznih poletnih tednih) skoncentrirali v dve točki – mednarodna mejna prehoda Starod in Jelšane - na katerih je začel delovati carinski in policijski aparat za nadzor pretoka oseb in blaga. Za postopke blagovnega carinjenja je bila najprej pristojna carinarnica v Sežani, od oktobra 1992 dalje pa Izpostava Ilirska Bistrica (TiB Terminal Ilirska Bistrica). Ker le na mejnem prehodu Jelšane delujeta veterinarska in fitosanitarna inšpekcijska služba, poteka promet z živalmi in rastlinami (oziroma živili rastlinskega izvora) na mejnem prehodu Jelšane (carinjenje pa na Izpostavi Ilirska Bistrica). Tako tovornjaki s tovrstnim tovorom iz smeri Trst (prek Kozine), namenjeni na Hrvaško, v Podgradu namesto da bi nadaljevali proti nekaj kilometrov oddaljenem mejnem prehodu Starod, zavijejo proti Ilirski Bistrici in od tu pot nadaljujejo do mejnega prehoda Jelšane.

5.1.2. Nelegalno prehajanje meje

Slovensko – hrvaška meja je postala tudi dodatna ovira nelegalnim prebežnikom z vzhoda na zahod. Policija hrani podatke o številu zajetih nelegalnih prebežnikov za zadnjih pet let. V letu 1997 so jih ilirskobistriški policisti med nelegalnim prehodom meje zajeli 238, leta 1998 340, leta 1999 299, leta 2000 415 in leta 2001 651. Iz tabele 5.1. (v katero smo zajeli le države, iz katerih je bila večina prebežnikov) je razvidno, da je med 'ilegalci' daleč največ Romunov (okrog polovice vseh), za njimi so številčno najmočnejše zastopani prebivalci ZRJ, BiH, Iraka, Makedonije itd. Vseh držav, iz katerih so prebežniki, je na seznamu ilirskobistriške policijske postaje je 38.

	1997	1998	1999	2000	2001	Skupaj
Albanija	11	4			6	21
Alžirija		6			71	77
BiH	16	17	21	24	29	107
Hrvaška	2	7	7	2	2	20
Irak	4		2	3	50	59
Iran	4	1		11	7	23
Makedonija	29	13	11	13	46	112
Moldavija			4	34	24	62
Romunija	142	196	129	258	279	1004
Tunis	4		3	1	2	10
Turčija	6	10	13	18	30	77
ZRJ	9	76	99	36	81	301

Tabela 5.1: Prebežniki po državljanstvu, zajeti pri nelegalnem prestopu slovensko hrvaške meje na območju Policijske postaje Ilirska Bistrica Policijska uprava Postojna (Vir: Policijska postaja Ilirska Bistrica)

'Novost', ki je domačini pred letom 1991 niso poznali, so tudi številni primeri kraj premoženja (zlasti vozil, obleke) in drugih škodnih dogodkov (vdori v prazna poslopja), ki naj¹³ bi jih zagrešili prebežniki med svojo potjo proti zahodu. Po drugi strani pa je meja prinesla novo, ilegalno obliko 'zaposlitve' oziroma zaslužkarstva: kar nekaj oseb (domačinov in ostalih) je svojo novo in dobro plačano (sicer kratkotrajno) 'zaposlitev' našlo v tem, da je pomagalo tujcem pri nelegalnem prehodu meje.

5.2. MEJA KOT FIZIČNA OVIRA

5.2.1. Mejna prehoda in slaba prometna infrastruktura – ozka grla

Prva fizična ovira za promet ljudi in blaga, ki jo je vzpostavila nova državna meja, sta bila mejna prehoda Starod (na cesti Reka – Kozina - Trst) in Jelšane (Ilirska Bistrica – Reka) na mejni črti, pa tudi železniški mejni 'prehod' na železniški postaji v Ilirski Bistrici, v katerem je gibanje nenadoma postalo omejeno. Objekti na obeh mejnih prehodih (Starod, Jelšane) so še vedno črna gradnja, glavni razlog za takšno stanje pa naj bi bil nedoločen potek (os) bodoče hitre ceste Reka-Ilirska Bistrica, ki naj bi (namesto prek koridorja skozi Podgrajsko oziroma

¹³ 'Naj' zato, ker policija le sklepa, da so povzročitelji škodnih dogodkov prebežniki

Matarsko podolje) prometno povezala Kvarner z notranjostjo Slovenije ter Italijo. Po izjavi župana občine Ilirska Bistrica, je le-ta dobila informacije o poteku osi ceste šele maja letos.

Mejna prehoda pomenita neposredno fizično oviro za krajanje Jelšan in Staroda, v zadnjih letih pa tudi za ljudi živeče v drugih vaseh ob obeh prometnicah, ki peljeta na mejni točki.

Mejni prehod Starod (Pasjak): slovenski mejni prehod je od hrvaškega (v ozadju desno) zaradi konfiguracije terena oddaljen 1200 metrov (Foto: Ivan Šuštar)

Predvsem krajanje Staroda se soočajo s še eno, povsem svojsko oviro. Cesta v vas se namreč od glavne ceste Kozina - mejni prehod Starod odcepi tik pred mejnim prehodom, poleti takorekoč sredi čakajoče kolone turistov. Krajanom ne preostane drugega, kot da se uvrstijo vanjo in čakajo na premik do odcepa, ali pa da uporabijo (do letos makadamsko) lokalno cesto, ki pripelje do Staroda iz ilirskobistriške smeri prek Male Bukovice, Pavlice in Studene gore.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Osebna vozila		906.477	1.319.718	1.330.525	1.523.872	1.538.012
Avtobusi		11.356	14.064	14.142	15.408	18.005
Tovorna vozila		41.923	71.598	74.893	70.989	79.830
Potniki	5.260.111	5.308.959	4.766.286	4.898.358	5.553.625	5.710.982

Tabela 5. 2: Statistika prometa vozil in potnikov na mejnem prehodu Jelšane (Vir: Postaja mejne policije Jelšane)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Osebna vozila		796.129	1.349.183	1.368.714	1.461.690	1.448.206
Avtobusi		6.036	9.975	9.964	12.163	15.612
Tovorna vozila		504.799	82.282	100.901	100.054	98.869
Potnik	4.231.730	4.758.201	46.683.284	4.709.167	5.286.442	5.428.608

Tabela 5. 3: Statistika prometa vozil in potnikov na mejnem prehodu Starod (ibid.)

Iz spodnje tabele pa so razvidni podatki o masi blaga (izraženi v tonah), ki je prestopilo na mejnih prehodih Jelšane in Starod v zadnjih desetih letih in ki kažejo na povečevanje blagovnega prometa:

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Jelšane	411.592	559.749	804.906	820.399	843.537	777.448	676.736	818.694	691.457	686.010
Starod	644.124	505.047	488.669	558.918	611.974	7.633.326	756.913	976.028	958.679	1.026.863

Tabela 5. 4: Količina blaga, prepeljanega prek mejnih prehodov Jelšane in Starod v letih 1992 – 2001 (Vir: Carinski urad Sežana)

Mejni prehod Jelšane sredi turistične sezone (Foto: Tomo Šajn)

Najmanj zadnja štiri leta, v katerih je po nekajletnem premoru spet narasel turistični obisk na hrvaški obali, je npr. kolona čakajočih vozil na prestop meje v Jelšanah na vrhuncu turistične sezone segala celo v mesto Ilirska Bistrica (oddaljena 11 kilometrov od mejnega prehoda Jelšane). Jelšancem, ki želijo tedaj v občinsko središče, preostane le cesta (do lani makadamska) prek Novokračin in Sušaka in nato skozi gozd in skozi Podgoro (Zabiče) do Ilirske Bistrice. Med vikendi, zlasti tistimi, ko se menjavajo gostje v hrvaških turističnih krajih, pa tudi ob večjih praznikih, npr. veliki noči, policisti beležijo več kot triurne čakalne dobe za prehod meje. Poleg velikega turističnega navala sta razloga za gnečo tudi neurejena infrastruktura in zmogljivost mejnih prehodov ter slaba pretočnost cestnih povezav med državama. Tudi v primeru prometnih nezgod ni ustreznih obvoznih cest, tako da prihaja do velikih zastojev. Ko pa se cesta npr. ponovno odpre, vsa vozila naenkrat pridejo na mejne prehode. Policisti ugotavljajo, da so te razmere na Hrvaškem še slabše kot v Sloveniji.

	1997	1998	1999	2000	2001
JELŠANE					
vstop	4.551	4.265	4.152	4.885	4.836
izstop	4.818	4.384	4.170	5.031	4.601
Skupaj	9.369	8.649	83.322	9.916	9.437
STAROD					
Vstop	3.213	3.184	3.024	3.544	3.696
Izstop	3.236	3.246	3.072	3.520	3.814
Skupaj	6.449	6.430	6.096	7.064	7.510

Tabela 5. 5: Povprečno dnevno število vozil, ki so prestopila državno mejo v času med 1. julijem in 31. avgustom (Vir: Mejna policijska postaja Jelšane)

5.2.2. Uvedba komunalne takse

Občinski svet Ilirska Bistrica je septembra 1995 sprejel odlok o plačevanju komunalne pristojbine na mejnih prehodih v ilirskobistriški občini, in tako izkoristil zakonsko možnost za uvedbo pristojbine kot nadomestilo za uporabo mejnega prostora. Ta je obremenila voznike tovornjakov s plačilom 800 tolarjev takse pri vstopu ali izstopu iz države. Ta denar naj bi občina porabila za urejanje, vzdrževanje in gradnjo objektov gospodarske infrastrukture.

Znano je, da so se plačilu te dajatve (ki so jo uvedle tudi druge obmejne občine) prevozniki upirali in ga pri vsakokratnih zahtevah po izboljševanju svojega položaja uporabili tudi kot obliko izsiljevanja države. Ne glede na zakon, jim je država v tem smislu popuščala. Res pa je tudi, da namen takse - izboljševanje infrastrukture na mejnih prehodih – ni bil uresničen.

5.2.3. Lokalne ceste – slepe ulice

Ena hujših posledic, ki so jo občutili prebivalci obmejnih krajev, so bile prekinjene lokalne cestne povezave s kraji na obeh straneh meje. Tudi dvolastniki (lastniki zemljišč v sosednji državi, hrvaških državljanov z lastništvom parcel na slovenski strani naj bi bilo okrog 600), dnevni migranti in izletniki so (in še vedno) mejo lahko prestopijo le na mednarodnih mejnih prehodih Starod in Jelšane.

Državna meja je prekinila cestne povezave Novokračine - Lipa po tedaj edini asfaltirani cesti, ki so jo krajski uredili z lastnim delom in samoprispevkom, ter cestne povezave Mune - Starod ter Sušak - Lisac. Vsem potnikom, npr. tistim, ki so odhajali na delo iz Slovenije v

Hrvaško ali v obratni smeri, so se poti podaljšale za več kilometrov, največ krajanom Mun (zaposlenim v podgrajski Plami, ki so prej prevozili do Staroda 6 kilometrov, po novem, najprej do Permanov in nato prek mejnega prehoda na Rupi, pa 35). Posledica so bili tudi številni prekrški ter incidenti. V prvih letih po uvedbi državne meje, je hrvaška policija zajela tudi nekaj domačinov na gozdni cesti pri Gomancah – nakdanji pomembni gozdarski pristavi in priljubljeni izletniški točki, do katere je treba zdaj pripeljati po drugi, daljši cesti. Prejšnja, krajša, v desetih letih dodobra zarasla, namreč seka državno mejo. Policijska postaja Ilirska Bistrica je od leta 1996 prejela le dve vlogi (planincev) za prestop meje na območju Gomanc.

5.2.4. Ukinjene linije v javnem potniškem prometu

Zmanjšanje števila zaposlenih v hrvaških podjetjih, mladine, ki se je šolala na reških srednjih in visokih šolah, nakupovalnih obiskov ipd. je imela za posledico zmanjšanje števila avtobusnih linij (z devet na eno) ter vlakovnih povezav (ostali so le še trije odhodi oziroma prihodi na dan). Ukinjeni avtobusi so povzročili precej težav prebivalcem obmejnih vasi, saj se še tisti redki avtobusi, ki so prej povezovali npr. Reko s Trstom (z zvezo za Koper na Kozini), prenehali ustavljati na lokalnih avtobusnih postajah, saj gre le za meddržavne povezave). Potovanje z vlakom na Reko, za katerega se odločajo le še posamezniki, pa je postalo tudi časovno daljše, saj morajo potniki presedati v Ilirski Bistrici na slovenski vlak, če potujejo iz Reke proti Ljubljani, oziroma v Šapjanah, kjer morajo potniki prestopiti na hrvaški vlak, če želijo potovati na Reko.

5.2.5. Na pokopališče – čez državno mejo

V župnijo Jelšane sodi sedem slovenskih (Jelšane, Dolenje, Veliko Brdo, Novokračine, Sušak in Nova vas) in sedem hrvaških vasi (Lisac, Rupa, Lipa, Škalnica, Pasjak, Šapjane, Brdce). Tudi na tamkajšnjem pokopališču so pokopani predniki Hrvatov, ki še danes semkaj na zadnjo pot vozijo svoje umrle. Državna meja predstavlja oviro tudi v tem oziru. Za pokop osebe iz Hrvaške na jelšansko pokopališče je za prevoz trupla prek državne meje potrebna 'spremnica', oziroma 'sprovodnica za prienos umrle osebe', ki jo izda hrvaška sanitarna inšpekcija. Pogrebci mejo lahko prestopijo z osebnimi dokumenti, tako kot tudi sicer. Ostalo dokumentacijo, potrebno za pokop, pridobijo pri drugih slovenskih organih in osebah.

Domačini izjavljajo, da se doslej še ni zgodilo, da bi pogrebci na prestop meje čakali v koloni s turisti, res pa je, da je ta lokalna posebnost pravzaprav prepuščena dobri volji državnih organov na meji, ne pa tudi formalno dogovorjena med državama.

5.2.6. Prekinjene planinske poti

Državna meja je presekala tudi pet planinskih poti, katerih deli tras so speljani skozi snežniške gozdove ali po vrhovih hrvaške in slovenske Čičarije. Prve potekajo v snežniških gozdovih na nekajkilometerskem prostoru med gozdno pristavo Gomance in krajem imenovanim Klanska polica in so

- mednarodna planinska transverzala Baltik – Jadran (E6-Yu) – evropska pešpot proti Kastvu in Opatiji
- Pot prijateljstva, ki je povezovala slovenski Snežnik s hrvaškim Snježnikom v bližini smučarskega centra Platak; pot so leta 1975 uredili ilirskobistriški in reški planinci
- Planinsko transverzalo Ljubljana – Rijeka, ki je povezovala nekdanji pobrateni mesti
- Na slovensko stran delno seže tudi Goranski planinarski put, ki so ga uredili hrvaški planinci.

Istarski planinarski put pa poteka po samotni, a slikoviti in razgledni pokrajini Čičariji od Slavnika do Učke (Šajn, 1992d).

5.3. MEJA KOT EKONOMSKA OVIRA

Osamosvojitve bivših jugoslovanskih republik ter vojne razmere, v katerih se je ta zgodila, so temeljito spremenile gospodarske povezave Slovenije z drugimi deli nekdanje Jugoslavije. Prav te, bolj kot bližina meje kot take, so vplivale na to, da je gospodarsko sodelovanje za več let usahnilo. Tudi ilirskobistriška podjetja je prizadela izguba prej relativno enostavno dostopnih jugoslovanskih trgov (Plama, Tok, itd.). Od domačih podjetij pa je še največja 'žrtev' novejšega protekcionizma sosednje države največji slovenski prevoznik naftnih

derivatov in nevarnih snovi TIB Transport Ilirska Bistrica, ki so ga prizadeli veliki stroški, povezani z uvedbo hrvaških koridorjev za tovrstni tovor¹⁴.

5.3.1. Kmetijstvo

Dejavnost v občini Ilirska Bistrica, ki jo je meja neposredno najbolj prizadela, je bilo kmetijstvo, kajti Reka je bila najbližja (in geografsko je še danes) tržnica – po nekaterih ocenah – za tudi do 90 odstotkov vseh kmetijskih pridelkov, ki so jih pridelali kmetje na Bistriškem¹⁵. Na kvarnerskih in otoških trgih, npr. na Krku, (tržnice, hoteli, bolnišnice...) so kmetijska zadruga (v osemdesetih Hmezadova, po njenem propadu konec osemdesetih let KZ Ilirska Bistrica) in kmetje oskrbovali z mlekom (del tega je bilo bistriškega) in mlečnimi izdelki, s sadjem, krompirjem ter z drugo zelenjavo in pridelki. Bistriška mlekarna je v največje opatijske hotele in na Krk vozila po 20.000 litrov mleka dnevno, ob konicah in v turistični sezoni tudi po 30.000 litrov mleka na dan, ob tem, da je doma in v slovenskem Primorju prodala le po 6000 litrov mleka. Hmezad je v svojih zlatih (bistriških) časih na Kvarnerju oskrboval kar 1000 večjih in manjših trgovin (Arhiv KZ in Šajn, 1992a).

Ilirskobistriški kmetijski 'izvoz' je začel usihati takoj ob uvedbi meje, saj so začeli veljati novi hrvaški carinski predpisi, ki so omejevali izvoz oziroma uvoz hrane in ostalega blaga. Poleg tega je hrvaško ministrstvo za trgovino 15. februarja 1992 uvedlo tudi kontingente za vse vrste pakiranega mleka in surovega masla (Šajn, 1992b). Za hrano, pridelano in prodano na Hrvaškem v letu 1991, so kmetje prejeli hrvaške dinarje (npr. tudi za prodano celo letino krompirja), s katerimi pa si v Sloveniji niso mogli pomagati. Posledica teh dogajanj je bila, da so kmetje že v naslednjem letu posadili pol manj površin, saj pridelkov prejšnje sezone niso imeli več kje prodati, vse skupaj pa so zaostriale hrvaške omejitve uvoza (npr. s prelevmani), s katerimi so štitali svoje kmetijsko blago. V tem času je dokončno razpadla tudi kmetijska zadruga – zaradi vseh opisanih težav, pa bržkone tudi zaradi vodstva, ki ni bilo kos tedanjim razmeram.

Zadruga je šla v stečaj oktobra 1992, prav takrat pa se je zgodil še en preobrat: hrvaški kupci so spet preplavili vasi na Bistriškem in mnogokrat kar na njivah sklepali posle (Šajn, 1992e).

---

¹⁴ Po uvedbi koridorjev za prevoz nevarnih snovi bi morale Transportove cisterne namesto prek Jelšan ali Staroda do skladišč teh snovi na Reki prek mejnega prehoda Obrežje, kar bi (je) izredno podražilo prevoze

¹⁵ V ilustracijo: priloga A, ki je zapis primera kmetije 'Vrbanovih' iz Velike Bukovice

Hrvaško je namreč zaradi vojne pestilo pomanjkanje, blago, kolikor ga je sploh bilo na trgovskih policah, pa je bilo zelo drago celo za slovenske (sicer zelo redke) kupce. Za krompir so morali Hrvati npr. doma odšteti najmanj po 150 njihovih dinarjev, na slovenski strani meje pa je bil najdražji po 20 tolarjev, tako da se je račun izšel kljub neugodni menjavi (en tolar za pet hrvaških dinarjev). Poleg tega je na meji stopil v veljavo nekak tih dogovor, po katerem je bilo moč nekaj sto kilogramov ozimničnih pridelkov prepeljati na Hrvaško brez carinskih zapletov. »Kmetje na Bistriškem se seveda prijemljejo za glavo, saj so pridelali mnogo manj, kot bi lahko prodali,« so razmere jeseni 1992 komentirale Primorske novice (Šajn, 1992e).

Opisano stanje se pravzaprav ni nič drugačno niti danes, saj 19. julija 1991 ratificirani Sporazum o obmejnem prometu, kot načelni sporazum o urejanju življenja in sodelovanja ob meji, še ni konkretiziran. Hrvaški kupci (trgovci) so še vedno močno omejeni zaradi plačila visokih carin in prelevmanov, s katerimi država ščiti domačo pridelavo. Tako je na primer direktorica uvoznega podjetja z Matuljev na predstavitvenem dnevu ilirskobistriške občine na tamkajšnji matuljski tržnici oktobra 1991 izjavila, da je morala za uvoz razstavljenega slovenskega kmetijskega blaga, vrednega 150.000 tolarjev, svoji državi odšteti še uvozne dajatve v višini 65 odstotkov vrednosti uvoženega blaga (Prosen, 2001)

Naj na tem mestu omenimo še veletržnico pri Matuljih. Njena lokacija ni naključna, saj skozi mejna prehoda Starod in Jelšane v Hrvaško vstopi 60 odstotkov vseh hrvaških turistov, pa tudi velike količine blaga, ki ga uvozijo največji hrvaški trgovskih partnerji iz Italije, Nemčije in Slovenije. Uprava tržnice in vodstvo Občine Ilirska Bistrica sta že večkrat izrazili pripravljenost za poslovno sodelovanje, vendar to ob sedanjih carinskih ovirah ne more zaživeti.

5.3.2. Skupna infrastruktura

Vodovod

Ilirskobistriško Komunalno podjetje oskrbuje s pitno vodo hrvaške kraje vključno z Opatijo že od leta 1964, ko so začeli postopno izgrajevati povezovalni vodovodni sistem od Ilirske Bistrice preko Staroda na hrvaško stran. Leta 1980 je prevzelo podjetje 'Komunalac' iz Opatije

v upravljanje celoten vodovodni sistem na hrvaški strani. Vodooskrbno območje je bilo določeno v dogovoru s tedanjima občinama Opatija in Reka. Po osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške je bila leta 1992 podpisana pogodba med bistriškim Komunalno stanovanjskim podjetjem in opatijskim podjetjem Komunalac, v kateri so natančno opredelili način distribucije vode in plačilne roke. Tako kot do tega leta sta tudi v naslednjem obdobju obe pogodbeni strani izpolnjevali določila kupoprodajne pogodbe, odnosi med obema stranema pa so bili korektni.

Razmere na tem področju so se začele krhati, ko je bila cena vode v Sloveniji zamrznjena, država pa je dovoljevala prosto oblikovanje cen 'izvožene' vode. To se je zgodilo leta 1994, ko so Bistričani za 35 odstotkov podražil vodo za hrvaške kupce v občinah Matulji, Klana in Opatija. Nove težave so se začele pojavljati leta 1996, ko je začelo opatijsko komunalno podjetje podaljševati pogodbene roke plačila vode na tri do štiri mesece, tako da je že ob koncu leta 1996 znašal dolg opatijskega Komunalca 16 milijonov tolarjev, konec aprila 1997 pa je narasel na 21 milijonov. Do leta 2001 so Hrvati svoj dolg poravnali in že približno leto dni vodo plačujejo redno. Visoka cena bistriške vode je zanje verjetno eden od razlogov, da so se odločili za gradnjo novega, lastnega vodovoda.

Občinsko odlagališče odpadkov

Komunalno odlagališče odpadkov za občino Ilirska Bistrica leži tik ob slovensko hrvaški meji pri Jelšanah, ki so na ta račun deležne posebne občinske rente. Nad smetiščem v svoji bližini so manj 'navdušeni' Rupljani, kljub njihovim pritožbam (sicer ne ravno glasnim) pa občinsko smetišče ostaja in bo, sodeč po novi strategiji ravnanja z odpadki za južnoprimorske občine, na isti lokaciji in za isti namen ostalo še tri leta.

Je pa pred nekaj leti nameravana (in še ne uresničena) izgradnja velike regijske deponije odpadkov Primorsko-goranske županije (ki naj bi po eni izmed različic ležala tak ob slovensko-hrvaški meji, v bližini območja KS Novokračine) dvignila kar nekaj prahu v Ilirski Bistrici. Posebna delegacija iz Matuljev je obiskala tudi takratnega ilirskobistriškega župana Stanislava Prosenca. Matuljčani so predlagali, naj bi deponijo, kjer bi *sežigali* odpadke, uporabljala tudi ilirskobistriška občina.

Skupno pokopališče

Dediščina več(sto)letnega življenja v istem prostoru, v isti župniji, je tudi skupno pokopališče v Jelšanah, ki ga še vedno uporabljalo tudi Hrvati. Že pred osamosvojitvijo so se začeli predstavniki krajevnih skupnosti z obeh strani meje dogovarjati o gradnji mrliške vežice in o drugih ureditvenih delih na pokopališču. Vojna je dogovore prekinila, obnovili pa so jih v letu 1992. Ker se veliko niso uspeli dogovoriti, se je vodstvo krajevne skupnosti Jelšane odločilo, da bo samo začelo z načrtovanimi deli z denarjem od grobarin in krajevne skupnosti.

5.3.4. Spremenjene nakupovalne navade

Sosednja Hrvaška je bila še v osemdesetih letih zelo zanimiva za nakupe Bistričanov – bolj kot Ljubljana, ki je tudi geografsko bolj oddaljena. Ta trend je dosegel višek zlasti takoj po osamosvojitvi obeh republik, ko je bila Reka še kakšno leto dobro založena z blagom, cene pa so bile zaradi privlačnega menjalnega tečaja (1 : 1) ugodne. Domačinka iz Sušaka, zaposlena v blagovni hiši Rio na Reki se spominja, kako so reške trgovke pogostokrat le zaradi zavisti, ker so si Slovenci lahko 'privoščili', Hrvati pa ne, celo skrivale blago pred Slovenci, ki so vse pokupili.

Politične spremembe in vojna so tudi to postavile na glavo. Reška trgovska ponudba je usahnila, spremenil pa se je tudi tečaj denarja. Že v letu 1993 se je v Ilirski Bistrici pojavilo ogromno število hrvaških kupcev, ki so tu kupovali vse: od bencina, hrane, do bele tehnike. Mesto Ilirska Bistrica je postalo podobno nakupovalno središče za Rečane, kot so italijanske Opčine za slovenske (pa tudi za hrvaške) kupce. Višek je nakupovalni turizem dosegel pred hrvaško uvedbo DDV 1. januarja 1997, pozneje pa upadel, vendar so Hrvati še vedno pogosti kupci.

Bližina meje pa je (še)le¹⁶ konec devetdesetih let v Ilirsko Bistrico pritegnila tudi nekatere investitorje (trgovski center Mikoza) in veletrgovce, ki so računali na bližino hrvaških kupcev.

---

¹⁶ 'Šele' zato, ker menda zunanjim investitorjem ni uspelo priti prej v Ilirsko Bistrico zaradi nefleksibilnosti domačinov, nekateri pa so očitali, da Bistričani niso znali pritegniti zunanjih partnerjev

Toda nekaj tržnih niš so zase v sosednjih hrvaških krajih našli tudi Bistričani: na primer cenejše cvetličarske izdelke (npr. venci), kar povzroča negotovanje domačih trgovcev nad 'nelojalno' konkurenco npr. cvetličarke iz Rupe.

5.4. SOOČENJE Z MEJO KOT DRUŽBENOKULTURNO OVIRO

Vzpostavitev nove državne meje so ljudje, živeči ob njej, doživeli najprej kot psihološko oviro. Mesto Reka, kvarnerska obmorska letovišča in drugi cilji onkraj meje so nenadoma postali drugi svet. Objekti na meji, policisti, cariniki in birokratski postopki na njej so dokazovali, da ni več le abstraktna in administrativna črta, pač pa 'zid' z dvema prepustoma, onkraj katerih so sosedje nenadoma postali 'tujci', Hrvaška pa tujina.

Ena od posledic nove ureditve je bil upad stikov pri vseh vrstah druženj, ohranili so se le sorodstveni in prijateljski, oziroma tisti, ki so najmanj dovzetni za spremenjene sistemske razmere, ki so del posameznikovega življenja in so morda tudi podlaga nepretrgani interakciji med prebivalci z obeh strani meje (glej Knežević Hočevar 1997).

Omenili smo že intenzivno mešanje prebivalstva, ki se najbolj očitno odraža v mešanih zakonih. Teh še danes ni malo, saj smo prek pogovorov s prebivalci tudi hrvaških obmejnih vasi izvedeli, da v vasi Rupa na približno 90 hišnih številkah živi 46 mešanih družin oziroma Slovencev, na Brcah na 25 hišnih številkah živi 12 Slovencev, v Šapjanah 20, na Pasjaku 7 itd.¹⁷

Zaradi novih političnih razmer je dokončno zamrlo zlasti srednje- (triletne in tehnične srednje strokovne šole) in višješolsko izobraževanje na reških šolah. Pretrgani so bili stiki tudi med društvi, krajevnimi skupnostmi in vasmi, kraji vse tja do Opatije in Moščeniške drage, nekdanj priljubljene točk shajanja bistriške mladine (ti so geografsko bližje kot je npr. Postojna,

---

¹⁷ Rezultati ankete med 151 respondenti, ki jo je v letu 2000 opravil diplomand FF Simon Kerma, kažejo, da 57 odstotkov anketirancev prehaja mejo zaradi obiska sorodnikov, prijateljev ali znancev. 28 odstotkov respondentov (največ iz predela Jelšan) ima izseljenega sorodnika v hrvaškem Primorju. Prebivalci občine Ilirska Bistrica se čutijo najbolj navezane na pokrajine: na Primorsko (86 odstotkov zelo, precej in malo), na Kvarner in Istro pa 41 odstotkov. Za primerjavo: Notranjski se zelo in precej pripadni čutijo v deležu 16 odstotkov. Velika večina respondentov (največ med jelšanskimi) podpira povezovanje svojega kraja oziroma občine s sosednjimi kraji na Hrvaškem (Kerma, 2000:41 in dalje)

Sežana ali Koper), so bile pozabljene. Takoimenovana 'bistriška' plaža v Moščeniški Dragi, ki so jo v poletnih mesecih množično obiskovali Bistričani, je ostala brez njih, svoje počitniške domove pa so tam zaprla večja Bistriška podjetja (npr. Lesonit, TOK). Kot zanimivost naj povemo, da je meja prekinila tudi tradicijo sklepanja porok slovenskih parov na opatijski občini, saj so se s tem izognili pri nas obveznemu predzakonskemu svetovanju.

Prav gotovo so na intimno občutenje meje vplivali tudi vojaški dogodki na Balkanu, tako da je meja v času vzpostavitve slovenske državnosti funkcionirala ne le kot meja ločnica, ki je ločevala dve državi, dva sistema, pač pa tudi kot meja, onkraj katere se je nehal mir in začejala vojna.

Sodeč po poročanju medijev se je ponovno oživljanje zlasti društvenih stikov, pa tudi stikov med vodstvi ilirskobistriške in obeh hrvaških (Matulji in Klana) občin, začelo šele v letu 1994. Po nekajletni prekinitvi skoraj dvajsetletne tradicije srečevanja je spet prišlo do srečanja pobratenih društev Rdečega križa Ilirske Bistrice in Opatije (ki sta bili pobrateni občini), bistriška Zveza kulturnih organizacij je s svojimi društvi spet začela z gostovanji na Hrvaškem in s sodelovanjem s Kulturno prosvetnim društvom Bazovica, ki združuje Slovence, živeče na Reki. Društvo za krajevno zgodovino in kulturo Ilirska Bistrica je vzpostavilo sodelovanje s sorodnim klanskim društvom (predstavitev njihovega zgodovinskega zbornika, sodelovanje na strokovnih simpozijih, posvečenih očetu Istre Matku Laginji), skupne love na obmejnem območju so spet organizirali bistriški in klanski lovci, itd. župani obmejnih občin so ponovno stalni gostje prireditev na obeh staneh meje.

6. MEJA KOT OVIRA ZAPOSLOVANJU

6.1. ZAPOSLOVANJE PREBIVALCEV ILIRSKE BISTRICE NA HRVAŠKEM DO VZPOSTAVITVE DRŽAVNE MEJE

6.1.1. Reka – tradicionalni zaposlovalni bazen ljudi z Ilirskoistriškega

Poleg sorodstvenih stikov in trgovanja s kmetijskim blagom je bilo tudi zaposlovanje Bistričanov v reškem pristanišču, ladjedelnici in drugih velikih podjetjih (če ne omenjamo žena, ki so že v prvih desetletjih 20. stoletja kot gospodinjske pomočnice služile reškemu višjemu sloju) stalnica povojne zgodovine teh krajev. V letih po drugi svetovni vojni, ko je bil tudi formalno določen potek slovensko hrvaške republiške meje, je v življenje vseh Primorcev posegla na novo načrtana meja z Italijo, ki je bila hkrati meja med državama pa tudi med dvema političnima blokoma, med vzhodno in zahodno Evropo/svetom. Z njo so bili prekinjeni tudi tokovi in stiki ljudi iz Brkinov, Čičarije, Podgrajskega podolja (pokrajinske enote, ki sežejo tudi v sedanjo občino Hrpelje-Kozina) s prebivalstvom na Tržaškem. In čeprav so kraji na Bistriškem, posebej še v južni polovici občine (Jelšansko podolje), od nekdaj pomenili oskrbovalno zaledje Reke in širšega kvarnerskega prostora z otoki, se je tamkajšnje prebivalstvo preživljalo tudi s trgovanjem v vaseh na Tržaškem, kamor so prav tako vozili (nosili) kmetijske pridelke in izdelke, les in podobno. Le kot zanimivost naj povemo, da so npr. celo v Murano pri Benetkah vozili surovino za znano muransko steklo, ki so jo iz pepelike izdelali doma (zlasti v Sozah in v Klivniku pri Ilirski Bistrici). Vzpostavitev zahodne meje, ki je zaprla izhod proti Trstu, je preusmerila tokove iz omenjenih krajev proti slovenski Istri (Kopru), navezanost ljudi iz južnega dela občine Ilirska Bistrica na Reko in Kvarner pa se je še močneje okrepila. Reka je postala najpomembnejša in tudi prometno najbolj dostopna gravitacijska točka bistriških delavcev, kmetov, študentov, dijakov in drugih vezi med prebivalstvom z obeh strani meje.

V razmerah obubožanega povojnega gospodarstva so namreč delavci lahko *izbirali* le med pobegom prek zahodne meje na druge kontinente ali med iskanjem dela onkraj republiške

meje, dogajalo pa se je oboje.¹⁸ Tedanja oblast je videla edino kot edino možnost zaposlovanja ljudi na Reki (Petrinja, 2001:234), saj je bila vsa domača industrija (italijanska podjetja, žage...) uničena. V Reki (kjer se je zaposlilo že 400 ljudi od več kot 1000 brezposelnih Bistričanov v začetku petdesetih let), oziroma s tamkajšnjem tržiščem, pa so videli tudi druge možnosti za dvig življenjskega standarda prebivalstva v okraju Ilirska Bistrica.¹⁹ Na Reki so bile ladjedelnica, pristanišče in vrsta velikih industrijskih podjetij, če omenimo le največje delodajalce, Reka pa je ostala velik zaposlovalni bazen tudi za slovenske delavce vse do nastanka državne meje. O tem pričajo tudi spomini naših intervjuvancev: »Jaz sem se za mizarja izučil v Mikozi (mizarско podjetje, op. p.), a so nas od 35 razen dveh, vse poslali domov. Kam naj bi šel? Na Reko. Tam ni bilo problem dobiti dela.« »Lahko bi šel npr. na Transport, a kaj, ko je tam vsak najprej za svoje ljudi poskrbel.«

6.1.2. Zaposlovanje prebivalcev občine Ilirska Bistrica na Hrvaškem v 70-ih in 80-ih letih

Edini uradni podatek o prebivalcih občine Ilirska Bistrica, zaposlenih na Hrvaškem, je iz popisa prebivalstva iz leta 1991. Tedaj je bilo v drugih republikah nekdanje Jugoslavije (večinoma na Hrvaškem) zaposlenih 158 ljudi s stalnim bivališčem v občini Ilirska Bistrica, od tega 128 moških in 30 žensk. Glede na izjave intervjuvancev ter podatke iz časopisnih člankov lahko predpostavljamo, da je bila velika večina teh zaposlena v tedanji občini Reka, ki je po hrvaški reformi lokalne samouprave v obmejnem območju z Ilirsko Bistrico razcepila v občine Klana in Matulji, ter v mestni občini Opatija.

O zaposlovanju v hrvaških podjetjih se tako lahko opiramo zgolj na ustne vire, predvsem na izjave prebivalcev vasi, ležečih ob meji (Jelšane, Dolenje, Novokračine, Sušak), ki so bili večinoma vso svojo delovno dobo zaposleni onkraj republiške meje.

---

¹⁸ Danilo Petrinja, v prvih desetih letih po drugi svetovni vojni predsednik okrajev Sežana, Postojna in posredno tudi Ilirske Bistrice, navaja, da naj bi se po ocenah Oblastnega ljudskega odbora za Primorsko oblast do leta 1950 preselilo in zbežalo čez mejo prek 32 000 ljudi s področja Ilirske Bistrice in Brkinov, pobegi pa so se nadaljevali vse do leta 1953. (Petrinja, 2001:80)

¹⁹ »Glede zaposlitve menimo, da so sledeče možnosti: 1) zaposlitev na Reki, za kar je potrebno organizirati prevozna sredstva, ker se ne more računati na premestitev številnih družin (...) 4b) z graditvijo nove opekarne v Kosezah, ki bi proizvajala opeko za potrebe Reke 4c) z melioracijskimi deli v dolini Reke, za katere so že Italijani napravili načrte, s čemer bi se pridobilo 500 ha plodnih ornih površin. Na teh površinah bi se lahko organiziralo vrtnarstvo za potrebe Reke, ki bi zopet zaposlilo večje število prebivalstva...« (Petrinja, 2001:234)

Na delo v hrvaška podjetja so se vozili največ delavci iz obmejnih vasi Sušak, Novokračine, Dolenje, Jelšane, Veliko Brdo, Starod, Račice, posamezniki tudi iz Podgore (Zabiče, Podgraje, Kuteževo itd.), Ilirske Bistrice in drugih krajev (npr. Podgrad, Hrušica). Na vprašanje, koliko delavcev se je (iz njihove vasi) vsak dan vozilo na delo na Reko, so odgovarjali npr. s trditvama »najmanj eden iz vsake hiše«, da »sta tam čez delala oba, mož in žena, oče in sin...«, pa tudi tako, da so navajali število avtobusov, ki so zjutraj odpeljali delavce na delo na Reko. Da to število res ni bilo zanemarljivo, priča podatek, da se je reškim podjetjem splačalo organizirati celo lasten avtobusni prevoz za svoje delavce (npr. Luka Reka). Dnevno so najmanj trije polni avtobusi (nekateri navajajo celo štiri ali pet avtobusov) prevažali slovenske delavce na delo v reško Luko, Ladjedelnico »3. maj«, Gradbeno podjetje Jadran, Torpedo, Rafinerijo, Slovenijales, Novi list, trgovska podjetja, npr. Rio, bolnišnice, gozdno upravo Klana ipd. Po ustnih virih se je na delo onkraj republiške meje še v letu 1992 vsak dan vozilo 37 oseb iz Jelšan (290 prebivalcev), danes le še ena, 18 oseb iz Dolenj (233 prebivalcev), danes ena, 43 oseb iz Novokračin (245 prebivalcev), danes 2, 6 oseb iz Nove vasi (10), danes nihče itd.

6.1.3. Zaposlovanje hrvaških državljanov v občini Ilirska Bistrica

Zaposlovalni tokovi pa so potekali tudi v nasprotni smeri, pri čemer so tudi ti uradni podatki težko dosegljivi, saj so nekatera podjetja v prvih letih osamosvojitve propadla (stečajni Cicibana, Vezenin, TOKa ipd.) ali so se reorganizirala (npr. reorganizacija Plame v štiri samostojne družbe). Tako smo podatke o hrvaških delavcih, zaposlenih pri nas, poiskali pri nekdanjih ali sedanjih delavcih kadrovskih služb še obstoječih ali propadlih gospodarskih družbah in zavodih.

Prebivalci vasi Mune, Rupa, Šapjane, Pasjak so se s posebno avtobusno linijo vozili na delo v Plamo pri Podgradu, zaposlovali pa so se tudi na TOK-u, Transportu, v jelšanskem obratu mirenskega Cicibana (6 zaposlenih delavk, stanujočih na Hrvaškem). V Tovarni organskih kislin je bilo npr. med leti 1986 in 1991 (po izjavi delavke, ki je bila tedaj zaposlena v kadrovske službi) zaposlenih še pet inženirjev kemije in ekonomistov doma z Reke in iz Matuljev. V osemdesetih letih hitro rastoče podjetje Plama se je načrtno odločilo, da bo ob pomanjkanju delovne sile doma - predvsem strokovnjakov, saj so domači po študiju ostajali v večjih mestih - takšno delovno silo iskalo na Reki in okolici. Po evidencah iz leta 1992 (ko so

iz enotne Plame nastale štiri delniške družbe), je bilo na Plami Pur še zaposlenih 18 delavcev iz hrvaških vasi (od tega 5 slovenskih državljanov, 13 pa hrvaških, ki so morali zaprositi za delovno dovoljenje), leta 2001 pa le še 3 hrvaški državljanji in 6 slovenskih. V Termoplastih in Izotermu manj kot 10, zdaj pa le po 2, v Galvanski opremi (del Plame) je bilo zaposlenih tudi do 40 hrvaških državljanov (od 200 zaposlenih), med njimi številni visoko izobraženi strokovnjaki (strojni, kemijski inženirji).

Hrvaški državljanji so se (se še vedno) iz enakega razloga tradicionalno zaposlovali tudi kot zdravniki v ilirskobistriškem zdravstvenem domu in profesorji glasbenih predmetov na glasbeni šoli.

6. 2. PREKINITEV ZAPOSLOVALNIH TOKOV PO UVEDBI DRŽAVNE MEJE

Kriza v gospodarstvu konec osemdesetih let se je še bolj zaostrila po razpadu jugoslovanskega trga v začetku devetdesetih let. Posledice so seveda zajele trg delovne sile, posledice uvedbe slovensko hrvaške državne meje pa so na svoji koži med prvimi prizadele državljanje, zaposlene zunaj meja svoje republike, po novem države.

Državi sta v pogojih krize svoj trg delovne sile začeli ščititi tudi z uvedbo strožjih pogojev za pridobitev delovnih dovoljenj za tujce. Nekateri slovenski delavci, ki so čez noč takorekoč postali 'delavci na začasnem delu v tujini', so dobili začasnega, le redki stalnega (po izjavah intervjuvancev so ohranitev zaposlitve pogojevali tudi s pridobitvijo hrvaškega državljanstva), pogosto pa tudi nobenega, tako da so izgubili delo. Mnogi med njimi – predvsem mladi – so tedaj poiskali zaposlitev v Italiji kot npr. avtoprevozniki ali zidarji. Nekatera (redka) podjetja so pospešeno upokojevala delavce z daljšo delovno dobo, tako da so jim dokupovala manjkajočo (npr. reška Luka, ki je delavcem dokupila do pet let manjkajoče delovne dobe do polne pokojninske dobe).

Število 'tujcev', zaposlenih na eni in na drugi strani meje, so ti ukrepi zdesetkali. V ilirskobistriških podjetjih so zaposleni le še posamezni Hrvati, praviloma višje izobraženi, tisti redki Slovenci, ki so obdržali zaposlitev na Hrvaškem, pa so bili prizadeti zaradi izjemno

nizkih plač, neprimerljivih s slovenskimi, sploh pa s ceno življenjskih stroškov v Sloveniji, kjer so živeli. Ta problem se je še posebej zaostрил potem, ko se je aprila 1992 dotedanji tečaj tolar-dinar (1:1) precej spremenil v korist tolarja (4:1). Ne hrvaška plača, kaj šele hrvaška pokojnina, nista več zagotavljali življenjskega minimuma delavcem in članom njihovih družin.

Začeli so se pojavljati socialni problemi ter zahteve po ureditvi položaja zlasti slovenskih delavcev – hrvaških upokojencev, ki so jih začeli javno naslavljati na slovensko vlado in parlament. Ilirskobistriški Center za socialno delo jim je lahko pomagal le z izplačilom enkratnih denarnih pomoči, druge mehanizme blaženja posledic pa je država začela šele vzpostavljati.

6.3. PROBLEMATIKA IZPLAČEVANJA POKOJNIN SLOVENSКИM DRŽAVLJANOM

Z osamosvojitvijo Republike Slovenije, zlasti pa, ko se je pretrgal plačilni promet med Slovenijo in drugimi republikami nekdanje SFRJ, se je še posebej zaostрил gmotni položaj tistih prebivalcev Slovenije, ki so pridobili pravico do pokojnine v eni od teh republik. Ozemlje drugih republik se je pričelo namreč obravnavati kot ozemlje tujih držav tudi v pogledu pokojninskega in invalidskega zavarovanja in pravic, pridobljenih na tej podlagi. Ker se te pravice na meddržavni ravni urejajo z mednarodnimi pogodbami, je bilo na nek način potrebno začasno poskrbeti za materialno in socialno varnost slovenskih državljanov, ki so pravico do pokojnine pridobili v ostalih republikah ali pokrajinah. Zato je Vlada RS novembra 1991 sprejela *Odlok o izplačevanju akontacij pokojnin*, ki so jih osebe s stalnim prebivališčem v RS uveljavile v drugih republikah SFRJ. Na podlagi tega odloka je Slovenija začasno prevzela izplačevanje akontacij pokojnin, dajatve pa so jim bili dolžni izplačevati nosilci pokojninskega in invalidskega zavarovanja v republikah.

Zakon o zagotavljanju socialne varnosti slovenskim državljanom, ki so upravičeni do pokojnin iz republik nekdanje SFRJ pa je uvedel pravico do posebnega dodatka k pokojnini, pridobljeni onkraj slovenske meje. Pravica do dodatka je veljala od 1. avgusta 1992 dalje. Ta naj bi omilil težave, ki so nastajale zaradi začasnega neizplačevanja pokojnin ali posledic

tečajnih razlik. Pri tem torej ni šlo za izenačevanje materialnega položaja slovenskih državljanov, ki so prejeli hrvaške pokojnine, s tistimi, ki so pravico do pokojnine pridobili v Sloveniji.

Spremembe pri obračunavanju dodatkov je nato vnesel *Sporazum o socialnem zavarovanju med RS in Republiko Hrvaško*, ki ga je državni zbor ratificiral 28. oktobra 1997, veljati pa je začel 1. februarja 1998. Za nekatere, ki so se upokojili po 1. novembru 1991, je bil nov sistem manj ugoden od prejšnjega.

SKUPNOST POKOJNINSKEGA IN INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA SLOVENIJE

5012 0000

OBVESTILO

Št. zadeve: 19 9896235 1 Dan/Mesec/Leto 16 OKT 92

SIT *****8.902,00

Naslov: ŠTEMBERGER ANTON

NOVOKRAČINE 38
66250 ILIRSKA BISTRICA

	ŠIFRA	SIT	ŠIFRA	SIT
OSEBNO	01	8.901,55		

Dodatek k HRV. POKOJNINI
Obr. SPZ 625
00 01.08.92 00 31.08.92

SKUPNOST POKOJNINSKEGA IN INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA SLOVENIJE

PO NALOGU RF MIOR HRVATSKE

OBVESTILO

Št. zadeve: 03080393047 0 41 Dan/Mesec/Leto JUL 92

SIT ~~XX~~ *****7.862,00

Naslov: ŠTEMBERGER ANTON

NOVOKRAČINE 38
66250 ILIRSKA BISTRICA

	ŠIFRA	SLT	ŠIFRA	SLT
OSEBNO	01	5.266,00	07	1.453,00
	50	1.143,00		

ZNESEK V HRD
Obr. SPZ 625
*****19.262,00

Potrtili o hrvaški pokojnini ter o slovenskem dodatku

6.3.1. Primeri

Zgodbe ljudi, ki so uvedbo državne meje čutili neposredno na svoji koži, so zelo različne, pravzaprav jih je toliko, kolikor je Bistričanov, ki so delali »čez mejo«, mnoge med njimi pa kažejo tudi na pravo iznajdljivost ljudi, ki so kak tisočak 'penzije' pridobili na račun pravnih nedorečenosti oziroma lukenj. Uradni podatki na to temo so zelo skopi (jih ni, ali težko dosegljivi), zato v ilustracijo navajamo posamične zgodbe, ki so bodisi dokumentirane na Centru za socialno delo Ilirska Bistrica bodisi so izjave intervjuvancev ali pa so zgodbe, ki jih je 'čas' zapisal v regionalnem časopisu Primorske novice.

1. primer: Nizke pokojnine zaradi različnih tečajev dinarja in tolarja

Primorske novice so 19. maja 1992 poročale: *«Tistim v Ljubljani se niti ne sanja, s kakšnimi težavami se takorekoč dnevno srečujemo ljudje, ki živimo ob meji s Hrvaško,» je dejal Anton Šlosar, eden izmed prizadetih upokojencev iz Novokračin, ki prejema pokojnine iz Hrvaške (...). Večina teh si je pokojnino prisluzila s 40 in več leti delovne dobe. Prvič so bili prizadeti že lani, ko tri meseci niso prejeli pokojnine. Sodu je dno izbilo zadnje izplačilo pokojnin iz hrvaške, ko je prišlo do neugodne (tečajne) menjave njihovih dinarjev za tolarje, in so ti upokojenci prejeli za 60 odstotkov nižje pokojnine. Že itak nizke hrvaške pokojnine so se tako prepолоvile, precej ljudi pa je takih, ki so prejeli tudi manj kot 3000 tolarjev. Ko so nam upokojenci iz Novokračin pokazali odrezke aprilske pokojnine, smo lahko ugotovili, da je bila najvišja komaj dobrih 8000 tolarjev, precej pa je takih, ki so prejeli 3000 tolarjev ali celo manj. (...) (pod priloženo fotografijo podnapis: »Kako preživeti? Skupina upokojencev iz Novokračin. Vsi skupaj so za april prejeli komaj dobrih 40.000 tolarjev.«) (Šajn, 1992c)*

2. primer: Slovenski državljani – hrvaški upokojenec, prikrajšan za pravico slovenskega državljana

Milan Udovič iz Jelšan si je prislužil 33 let pokojninske dobe, od tega 30 let v Luki na Reki. Ta je v letu 1993 delavec, ki jim je manjkalo manj kot pet let delovnega staža do polne pokojninske dobe (40 let), odkupovala manjkajočo delovno dobo. Delavec je želel pri nas odkupiti dve leti, ki jih je prebil na služenju vojaškega roka, vendar so ga na koprski enoti Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje zavrnilo z obrazložitvijo, da po 13. marcu 1993 to lahko odkupijo le delavci z zavarovalno dobo na slovenskem ZPIZ-u (...) »Udoviču preostane le (...) še možnost, da se pritoži na sodišču, kar pa, kot sam pravi, bi pomenilo, da bi čakajoč na sodno rešitev prej dočakal polno 'penzijo' na delovnem mestu,« (Prosen, 1993).

Na še en podoben primer so nas opozorili na ZPIZ-u, OE Koper: nek krajan iz Trpčan se je 'znašel' drugače: 'vojaščino' si je odkupil tako, da si je plačal slovenske prispevke za pokojninsko zavarovanje le za 14 dni.

3. primer: slovenski državljani – hrvaški upokojenci prikrajšani tudi za pravice, do katerih so upravičeni hrvaški državljani

»Na zelo kričeč primer posledic neurejenih meddržavnih odnosov je opozorila Vrhova (direktorica Centra za socialno delo Ilirska Bistrica, op.p.). Na Bistriškem, predvsem v obmejnih vaseh je veliko upokojencev, ki so vse svoje življenje delali na Hrvaškem in so zato upokojenci sosednje države. Njihove pokojnine za polno delovno dobo znašajo komaj 25 do 30 tisoč tolarjev (...). Ti ljudje niso deležni nekaterih dodatkov za nego in skrb kot ostali slovenski upokojenci, ker jim hrvaška stran tega ne priznava oziroma bi morali pred ustrezno komisijo celo v Zagreb,« (Šajn, 1998).

4. primer: slovenski državljani, zaposleni pri enoti slovenskega podjetja s sedežem na Reki – prikrajšani za pravice iz slovenske zakonodaje

Pred letom 1991 je ŽTP Ljubljana prek svoje enote na Reki upravljalo tudi z delom proge med republiško mejo (Šapjane) in Reko oz. od Pivke do Reke (podobno velja tudi za progo iz Divače proti Pulju). V tej enoti so bili zaposleni večinoma železničarji iz občine Ilirska Bistrica in sosednje Pivke. Vsi ti (skupaj s slovenskimi železničarji na istrskih progah jih je bilo 154) so pri uveljavljanju pravic iz pokojninskega zavarovanja v bistveno slabšem položaju v primerjavi z železničarji, ki so delali v istem podjetju, toda na slovenskih tleh. Reška delovna enota je namreč prispevke za pokojninsko in invalidsko zavarovanje plačevala v skladu s tedanjo zakonodajo glede na kraj zaposlitve hrvaškemu ZPIZ-u, da pa je ironija še večja, plačevala jih je v Ogulinu, kjer so bili ti prispevki najnižji. Zdaj prejemajo ti upokojnenci skupaj s slovenskim dodatkom 50.000 tolarjev pokojnine,«(Prosen, 1999).

5. primer: višina pokojnine za polno delovno dobo v letu 2002

Naši intervjuvanci so marca 2002 izjavljali, da današnja hrvaška pokojnina za polno delovno dobo znaša 40.000 tolarjev, dodatek slovenskega ZPIZ-a pa še nekaj manj kot 20.000 tolarjev. »Ti četrť jih dobi toliko, le redki več. to so večinoma taki, ki so kaj bili, na primer traktoristi ali mizarji, ali pa so šli ob pravem času v partijo in tam potem opravili razne tečaje.«

6. primer: posamezniki, ki so ostali brez dela v hrvaškem podjetju

Na Centru za socialno delo izjavljajo, da nekaj nekđaj zaposlenih na Hrvaškem, ki jim do polne delovne dobe manjka le še nekaj let in ki so v letu 1992 ostali brez delovnega dovoljenja in tako brez zaposlitev, še danes ne prejema niti pokojnine niti kakršnegakoli drugega dohodka (npr. ne izpolnjujejo npr. pogoja minimalne starosti za upokojitev ne v Sloveniji ne na Hrvaškem. Na CSD poznajo dva takšna primer, delavca reške Luke s 33, oziroma 34 leti delovne dobe.

6.3.2. Podatki o številu upokojuencev, višini pokojnin in slovenskega dodatka

Konec leta 1997 se je iz Slovenije v Hrvaško nakazovalo 11.042, iz Hrvaške v Slovenijo pa 2.140 pokojnin. Po podatkih Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije je bilo po osamosvojitvi Slovenije ob upoštevanju obeh zavarovalnih dob pri nas priznanih preko 8.500 pokojnin (Belopavlovič, 1997).

Iz spodnje tabele so razvidni podatki o številu hrvaških upokojuencev-slovenskih državljanov ter o razmerju med pokojnino in dodatkom po posameznih letih, iz priloge B pa so razvidni podatki o gibanju višine pokojnin in slovenskega dodatka za 16 Bistričanov, ki so si pokojnino prislužili na Hrvaškem.

	avg.92	jan.95	jan.98	jan.02
razmerje dodat./pokojn.	170%	160%	50 - 60 %	30 – 40 %
Št. hrv. upok. iz obč. Il. Bistrica	126	160	163	182
nanižja pok. za polno del. dobo v Sloveniji	18.421,83	36.724,91	49.853,16	72.478,00
Družinska pok. (70%)	13.595,20	25.707,44	33.897,22	50.444,93

Tabela 6.1.: Hrvaški upokojuenci, njihove pokojnine in slovenski dodatki ter razmerja med njimi (Vir: Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje OE Koper)

6.4. SLOVENSKE OVIRE ZAPOSLOVANJU HRVAŠKIH DRŽAVLJANOV

Podobne ukrepe kot Hrvaška je izvajala tudi Slovenija, le da je bilo Hrvatov, zaposlenih v občini Ilirska Bistrica precej manj. Nek intervjuvanec nam je navrgel, da so z odpuščanjem pravzaprav prvi začeli prav »naši«.

V ilirskobistriških podjetjih so izjemoma še zaposleni delavci iz Hrvaške, pa še ti so v večini primerov slovenski državljanji, ki so se na drugo stran meje preselili npr. po sklenitvi zakonske zveze.

V družbi Poliuretani Plama Podgrad (zdaj Plama-pur) je bilo še jeseni 1993 zaposlenih 13 delavcev brez slovenskega državljanstva. Eden od njih je imel stalno delovno dovoljenje, ostali začasno, večinoma pa je šlo za dolgoletne Plamine delavce. Vodstvo družbe je tedaj ugotovilo, da je bilo med njimi 6 takšnih, ki so bili zaradi svoje strokovnosti in zaposlenosti na pomembnih delovnih mestih v tistem trenutku nepogrešljivi. Tem je slovensko ministrstvo za notranje zadeve delovno dovoljenje podaljšalo za eno leto, ostale pa je morala družba odpustiti. Po poročanju Primorskih novic so se v Poliuretanih tedaj odločili za solidarnostno pomoč odpuščenim in delavcem izplačali odpravnino v višini zadnje plače (Šajn, 1993c).

Mnoge delavke bivšega Cicibana iz Mirna pri Novi Gorici, obrat Jelšane, ki so živele na hrvaškem in delale v tem slovenskem podjetju, je 'rešilo' to, da so imele slovensko državljanstvo. Toda le za nekaj let – dokler ni šel tudi Ciciban v stečaj.

6.5. MEJA KOT NOVA PRILOŽNOST ZA ZAPOSILITEV

Medtem ko je državna meja za prebivalce obmejne občine Ilirska Bistrica pomenila predvsem oviro v povezovanju s kraji onkraj meje ter povzročila poslabšanje socialno ekonomskega položaja kmetov in novih brezposelnih (in njihovih družin), pa je meja nekaterim pomenila novo priložnost. Za vzpostavitev novega nadzora na meji je bilo treba številčno okrepiti državni aparat, zlasti carinsko službo, policijo ter spremljajoče storitvene dejavnosti na mejnih prehodih Jelšane in Starod ter na terminalu v Ilirski Bistrici.

Carinska služba je začela svoje naloge na slovensko-hrvaški meji opravljati 8. oktobra 1991 s tedaj razpoložljivimi kadri. V naslednjih treh letih je bilo izvedenih več javnih natečajev za zasedbo prostih delovnih mest carinika in inšpektorja v takratni Carinarnici Sežana, ki pa so bili razporejeni v različne organizacijske enote glede na potrebe. Od 255 delavcev, zaposlenih na Carinskem uradu Sežana, je trenutno zaposlenih 57 delavcev s stalnim bivališčem v občini Ilirska Bistrica. Na obeh mejnih prehodih in terminalu pa delujejo še veterinarska služba, špedicije, menjalnice, brezcarinske prodajalne, v katerih je zaposlenih še približno enkrat toliko domačinov.

Carinski terminal TIB Terminal Ilirska Bistrica

Do ustanovitve carinskega terminala v Ilirski Bistrici so morali izvozniki in uvozniki carinske formalnosti opravljati v Sežani. Carinska uprava RS je februarja 1992 ugotovila, da ima avtoprevozniško podjetje Transport Ilirska Bistrica vse prostorske in organizacijske pogoje za ureditev carinskega terminala, ki bi deloval kot poslovna enota sežanske carinarnice. Ustanovna skupščina delniške družbe TIB Terminal Ilirska Bistrica je bila 2. oktobra 1992. Terminal je podpisal pogodbe še s šestimi špediterskimi podjetji.

Po enem letu je bilo na terminalu zaposlenih 22 oseb, prometni tokovi pa so bili manjši od pričakovanih. Razlog za to naj bi bil predvsem v odnosih med državama. Namesto da bi na dan obravnavali sto vozil, kar je bila njihova zmogljivost so jih le 30 do 40 (Šajn, 1993b). Po podatkih iz let 1994 in 1995 se je obseg njihovih storitev povečal za 30 odstotkov. Od domačih podjetij se je tedaj kot uvoznik iz Hrvaške pojavljal Lesonit (uvažal je lesne surovine), naftne derivate iz reške rafinerije, namenjene slovenskemu trgu pa je dnevno uvažalo podjetje Transport, ki je postopke carinjenja poenostavilo s tedenskim (Šajn, 1995).

7. MEJA MED SPORAZUMOM O OBMEJNEM SODELOVANJU IN SCHENGENSKIM SPORAZUMOM

7.1. POLITIČNI POIZKUSI VZPOSTAVITVE OBMEJNEGA SODELOVANJA

Značaj državne meje med Slovenijo in Hrvaško se vseh enajst let ni spremenil, kljub temu, da je bila državna meja, oziroma ureditev sodelovanja v obmejnem območju predmet številnih diplomatskih srečanj med predstavniki obeh držav. In to vsaj od 23. januarja 1992, ko je vlada RS sprejela pobudo za sklenitev sporazuma o meji med Slovenijo in Hrvaško in sta tedanja predsednika vlad Lojze Peterle in Pavle Gregorič podpisala prvi sporazum o gospodarskem sodelovanju. Čeprav je bil po sprejetju nove mejne zakonodaje po osamosvojitvi predlagano, naj državni zbor in vlada sprejmeta nacionalni program razvoja mejnih občin, saj (kot je že v času Jugoslavije veljalo tudi za mejo z Avstrijo in Italijo) naj bi bila najbolj varovana meja naseljena meja, se tudi ta predlog ni udeležil.

Poleg oblikovanja sporazuma o omejnem prometu in sodelovanju na državni ravni, je bil te-ta tema pogovorov na lokalni ravni, zlasti, ko so občino obiskali predstavniki države. Predstavniki občine so tem dokazovali, da je nov, obmejni položaj občine eden od največjih razlogov za njeno nazadovanje, ter da je »maloobmejni sporazum morda mala stvar za državi, toda velika za ljudi«. ²⁰ Gotovo so na (ne)urejevanje čezmejnega sodelovanja vplivale tudi druge, takoimenovane 'velike' slovensko-hrvaške politične teme, kot so, na primer, morska meja v Piranskem zalivu, JEK, hrvaški varčevalci LB, od teh pa so bili odvisni tudi trenutni odnosi med državama. Tudi zavrnitev ratifikacije sporazuma o obmejnem prometu in sodelovanju v slovenskem parlamentu, ki sta ga aprila 1997 podpisala tedanja zunanja ministra obeh držav (Zoran Thaler in dr. Mate Granić), je bil 'uspeh' tistih slovenskih političnih sil, ki so trdile, da bi sporazum prejudiciral dokončno določitev (morske) meje. Septembra leta 1998 je sporazum ratificiral hrvaški sabor, oktobra je slovenska vlada poslala sporazum v potrditev v državni zbor, kjer je pot njegove dokončne potrditve zastala. Konec

---

²⁰ Izjava Aurelia Jurija, državnozbornskega poslanca na javni tribuni Radia Koper-Capodistria 10. junija 2002 v Jelšanah

leta 1998 je na pobudo 30 poslancev romal v presojo na ustavno sodišče, ki pa je ugotovilo, da ni v nasprotju s slovensko ustavo in zakonodajo.

19. julija 2001 sta slovenska in hrvaška vlada potrdili predlog sporazuma o meji med državama, slovenski državni zbor pa je ratificiral sporazum o obmejnem prometu in sodelovanju. Ta je formalno začel veljati 18. marca 2002.

7.2. SPORAZUM O OBMEJNEM PROMETU IN SODELOVANJU

Sporazum o obmejnem prometu in sodelovanju (SOPS) sta državi sklenili »v želji, da omogočita in uredita promet oseb med obmejnima območjema in izboljšata življenjske razmere obmejnega prebivalstva pogodbenic z namenom, da omogočita čim bolj prosto gospodarsko sodelovanje med subjekti pogodbenic na obmejnem območju, zavedajoč se, da so obmejne lokalne skupnosti temelj dobrega sodelovanja med sosednjima državama« (Uvod v SOPS).

V prilogah SOPS so določena naselja obmejnega območja (v katerem živi 250 000 Slovencev, oziroma več kot deset odstotkov prebivalstva v državi), za katerega velja sporazum, ter lokacije mejnih prehodov za obmejni promet. Predvideva izdajo obmejnih prepustnic, kmetijskih vložkov ter možno prehajanje meje za imetnike teh dokumentov, dovolilnice za enkratni prehod meje, turističnih dovolilnic itd. Določa tudi kmetijsko in gozdarsko dejavnost ob meji ter način njenega prehajanja za izvajalce teh dejavnosti oziroma dvolastnike, ureja prestopanje meje zunaj uradno odprtih mejnih prehodov, načelna določila v zvezi z deviznimi in carinskimi olajšavami, ureja pomorski in kopenski promet na obmejnem gospodarskem sodelovanju ter obmejno gospodarsko sodelovanje.

Za izvajanje tega sporazuma je pristojna stalna mešana komisija, ki jo sestavljata delegaciji pogodbenic, komisija pa lahko ustanovi delovna telesa za posamezna področja, na primer podkomisija za ribištvo, lovstvo, ekspertne skupine za dokumente, ekonomsko sodelovanje, določitev turističnih con ipd. Ker sporazum ureja odnose v obmejnem območju na dokaj

splošni ravni, je naloga teh delovnih teles konkretnije razdelati mehanizme sodelovanja, zlasti na področju gospodarskega sodelovanja.

Prvo in eno redkih določil, ki se že izvajajajo (od 18. marca 2002)²¹ je izdajanje obmejnih prepustnic, oktobra 2002 sledi uvedba izdajanja kmetijskih vložkov. Svojo pravo vlogo bosta ta dva dokumenta dobila šele tedaj, ko bodo zgrajeni obmejni mejni prehodi.

Med 27 obmejnimi mejnimi prehodi, ki jih predvideva sporazum (tri od teh že delujejo kot meddržavni), bosta dva na novo zgrajena v občini Ilirska Bistrica. To bosta prehoda Novokračine – Lipa in Starod – Mune, sporazum pa ne predvideva obmejnega prehoda Sušak-Lipa, ki ga pogrešajo zlasti občani hrvaške občine Klana (ki na meji s Slovenijo nima nobenega uradnega prehoda).

Poleg tega, da se po mnenju živečih ob meji SOPS uresničuje zelo počasi, v Ilirski Bistrici SOPS-u najbolj očitajo to, da je zajel le 10-kilometrski pas občinskega teritorija, kar pomeni, da je velik del občine izven tega pasu, in to kljub temu, da je občina zahtevala, da bi sporazum veljal za celotno območje občine. Podoben očitek na SOPS leti tudi iz sosednje občine Hrpelje-Kozina, saj je v SOPS zajetih le 10 vasi ob meji (tam trdijo, da v SOPS niso zajeta niti vsa naselja znotraj desetkilometerskega pasu), poleg tega pa so ljudje iz te občine, v kateri je 25 km hrvaško-slovenske meje, ostali brez uradnega (ob)mejnega prehoda. Tega so predlagali na cesti Golac – Vodice (najkrajša pot v notranjost Istre, uveljavljena že v daljni zgodovini). Dogajanje na tej cesti na območju meje nadzorujejo predvsem hrvaški policisti.

7.3. SCHENGENSKI REŽIM NA MEJI – NOVA OVIRA PREHAJANJU IN SODELOVANJU OB MEJI?

Šengenski sporazum o nadzoru meja je tesno povezan z enim temeljnih načel Evropske unije, prostim pretokom oseb znotraj nje. Leta 1985 so sporazum podpisale Belgija, Luksemburg, Nizozemska, Nemčija in Francija, postopoma pa so k njemu pristopile še ostale članice EU razen Velike Britanije in Irske. Z Amsterdamsko pogodbo (februar 1999) je sporazum postal

del evropskega pravnega reda, zato se bodo morale tem standardom prilagoditi tudi vse nove države članice. Schengenski sporazum ukinja mejni nadzor na notranjih mejah schengenskega območja, na zunanjih mejah pa uveljavlja skupna pravila, ki jih izvaja članica za in v imenu vseh ostalih članic. Državljeni članic EU mejo prestopajo lažje in hitreje, za državljane tretjih držav pa veljajo strogi postopki nadzora (obvezno preverjanje veljavnosti potnega dokumenta, preverjanje v evropskem informacijskem sistemu in preverjanje izpolnjevanja pogoja za vstop v vse države 'schengna'. Državljeni držav, ki mejijo na to mejo, so praviloma deležni določenih ugodnosti. Države znotraj schengenskega območja lahko namreč sklepajo dvostranske sporazume s sosednjimi državami, vendar se morajo s temi strinjati članice EU.

Tudi Slovenija kot kandidatka za članstvo v EU se pripravlja na vzpostavitev schengenskega režima na meji s Hrvaško. V pogajalskih izhodiščih se je Slovenija zavezala, da bo nadzor meje po standardih EU izvedla v čimkrajšem času po vstopu v Evropsko unijo. Slovenija naj bi postala članica EU v letu 2004, realno (tudi zaradi uvedbe evropskega informacijskega sistema, ki še ne bo omogočil takojšnjega vstopa) pa bo schengenski protokol operativen najbrž šele marca leta 2006²².

7.3.1. Nove, elektronske meje

Schengenski mejni režim sicer predpostavlja prost pretok oseb, toda le znotraj zunanjih meja EU, omejuje, selekcionira pa ga v odnosu do zunanjega sveta. Gre za protislovje, ko sta kapital in razvoj tehnologije omogočila velike možnosti pretoka ljudi in blaga po vsem svetu, hkrati pa že gradita nove, drugačne meje – v našem primeru meje, ki bodo EU zagradile pred Balkanom in drugimi *neevropskimi* prostori.

Poleg mejnih prehodov, ki bodo še naprej ozka migracijska grla, so nove tehnologije omogočile izum novih vrst meja EU – elektronske meje, imenovane tudi e-meje. Te so v evropski perspektivi interpretirane kot element varovanja v kontekstu evropske varnostne politike, dejansko pa bodo omogočale nadzor EU nad svojo periferijo (schengensko mejo). Gre za »obliko sprejemljivega izolacionizma« (Zavratnik Zimic, 2002:74-75), saj naj bi bila vloga »novega tipa evropskih geopolitičnih meja, ki postajajo elektronski zidovi« (ibid.)

---

²¹ V 18 upravnih enotah so do 10. junija 2002 izdali prek 9000 maloobmejnih prepustnic. Med občinami prednjači Metlika z 800 zahtevki (Lukman Benjamin, predsednik mešane komisije za izvajanje SOPS v Jelšanah 10. 6. 2002

predvsem v funkciji selekcijske in izolacijske politike s strahom pred migracijskimi gibanji prežete EU. Na to, kolikšen pomen ima pri vzpostavljanju in vzdrževanju schengenskega režima bodoči evropski informacijski sistem, bi mogli sklepati tudi iz podatka, da bo le-ta nared šele leta 2006.

Schengenska meja se torej kaže predvsem skozi tehnologijo - opremo za nadzor meje ter podatkovnih schengenskih sistemov, na podlagi katerih bodo delale tako imenovane *skupine za izravnalne ukrepe*.

7.4. ČEZMEJNO SODELOVANJE V PERSPEKTIVI

Na Slovenijo bo torej odpadlo 670 kilometrov jugovzhodne meje bodoče razširjene evropske zveze. Kakšna bo, predvsem z gledišča prebivalcev, živečih ob njej, ta meja?

Vzpostavitev zunanje evropske meje na slovensko-italijanski in –avstrijski meji, kakršno so vzpostavili meddržavni sporazumi v preteklosti (npr. Ozimski iz leta 1975 in Videmski iz leta 1982 z Italijo), življenja ob meji ni spremenila (Čeligoj, 2002). Slovenija je namreč ob uvedbi Schengena na svoji zahodni in severni meji »nase prevzela velik del odgovornosti za EU«²³, oziroma velik del vloge čuvarja evropske periferije in se »poistovetila z vlogo varovalne cone« (Zavratnik Zimic, 2002:81).

Kot nekakšen pokazatelj bodočega značaja meje bi lahko bil tudi podatek, da tudi hrvaški državljani že zdaj v Italijo (na podlagi dvostranskega sporazuma) lahko vstopajo le z osebno izkaznico. Vsekakor pa je SOPS, ki sta ga sklenili Slovenija in Hrvaška, edini dvostranski sporazum med državo pretendentko za prvi krog širitve EU, ter nečlanico, za katerega je Slovenija že dobila zeleno 'evropsko' luč. »Vsi ostali čakajo na smernice za obmejni promet, ki pa bodo veliko bolj rigorozne«.²⁴

---

²² Marko Gašperlin v Jelšanah, 10. 6. 2002

²³ Gašperlin, 10. 6. 2002, Jelšane, v nadaljevanju: »... zato so kontrole slovenskih državljanov manj ostre. Če bo Hrvaška v pripravah na EU naredila svoj del, bomo tudi mi manj intenzivno nadzirali meje.«

²⁴ *ibid.*

Toda na pretočnost meje bo gotovo vplival varnostni položaj na Hrvaškem, merjen seveda po evropskih merilih, pa tudi to, kako dobro bo Hrvaška (tako kot zdaj npr. Slovenija) opravljala svojo vlogo evropskega čuvarja pred imigracijskimi tokovi z Balkana in vzhoda. Od političnih razmer na Hrvaškem je tudi odvisno, ali in kdaj jo bo EU začela resno obravnavati kot morebitno članico skupnosti ali pa jo bo namesto tega potisnila v družbo ostalih držav na Balkanu v takoimenovano »carinsko unijo zahodnega Balkana«,²⁵ kar bi lahko za posledico imelo, da bi na slovensko-hrvaški meji zgradila visoko, tesno zaprto pregrado med tistim, kar je *naše*, evropsko in tistim, kar je *tuje*.

7.4.1. Čezmejna perspektiva na lokalni ravni

Videmski sporazum, ki je prebivalstvu ob slovensko-italijanski meji prinesel velike olajšave, je bil sprejet in je začel veljati v času, ki ni bil naklonjen veliki odprtosti in propustnosti z zahodom. Toda prebivalci ob slovensko-hrvaški meji, kljub času, ki naj bi ga zaznamovali procesi globalizacije, še niso dočakali zmanjševanja pomena meje, ki jih ločuje (glej Čeligoj, 2002).

Uresničitev SOPS bi za občino Ilirska Bistrica pomenila izgradnjo dvojnih novih 'vrat', dveh maloobmejnih prehodov in s tem možnost za hitrejši prehod meje, ugodnejše pogoje prenosa blaga za ljudi iz desetkilometerskega obmejnega pasu, prosto prehajanje meje znotraj turističnih con... V prometnem smislu bi se pozitivne posledice prepustnejše meje pokazale v polni meri šele ob ureditvi cestnih (prepustnejših) povezav z notranjostjo obeh držav (na slovenski strani proti Kozini in proti Ilirski Bistrici), saj je zdaj na obeh državnih cestah na posameznih cestnih odsekih hitrost vožnje omejena na le 40 kilometrov na uro.

Odprtje meje bi na daljši rok lahko pomenilo ponovno oživitev ilirskobistriškega kmetijstva ter nove možnosti razvoja podjetništva, kar pa bo odvisno predvsem od uresničevanja SOPS. Prvi korak v blažitvi posledic uvedbe državne meje je bil storjen letos: občina Ilirska Bistrica je bila julija 2002 izbrana na javnem razpisu za sofinanciranje malih projektov z območja ob

---

²⁵ Zdravko Tomac, sedanji predsednik odbora za zunanje zadeve in podpredsednik hrvaškega sabora, 10. 6. 2002, Jelšane: »EU potiska Hrvaško v družbo zahodnega Balkana, na katerem naj bi bili glavni dejavnik stabilizacije, toda takšna carinska unija bi zavrla Hrvaško... Evropa na nas pritiska, da odpremo meje proti vzhodu. To pomeni, da bo Evropa na hrvaško-slovenski meji sezidala kitajski zid. Zato moramo skupaj najti način in težiti, da bo Hrvaška čimprej v EU, ter da že v Hrvaško preprečimo vstop imigrantom.«

meji s Hrvaško²⁶ in sicer za državno sofinanciranje izdelave projekta *Kmetijska tržnica – ponovna vzpostavitev prodajnih poti za kmetijske pridelke*²⁷, s katerim želi obuditi nekdanje trgovanje s kmetijskimi pridelki in izdelki s kraji na Hrvaškem.

Ko bo Slovenija postala članica Evropske unije, bo omejila zaposlovanje delavcev iz držav nečlanic ne glede na to, ali bodo prihajali iz nekdanje Jugoslavije ali ne. Število delovnih vizumov bo odvisno od vizumskega režima, ki ga bo določal nov zakon o tujcih²⁸. Zaposlovanje Bistričanov v reških podjetjih je najbrž že povsem stvar preteklosti. Bodoče zaposlovanje tujcev na tej ali na oni strani meje pa bo najverjetneje zelo selektivno, omejeno na kadre z višjimi stopnjami izobrazbe.

Vseprisotnost velikih blagovnih hiš, ki so se najprej začele pojavljati na slovenski strani, zdaj pa odpirajo svoja vrata tudi na Reki, zmanjšuje potrebo po trgovskem turizmu v eno ali v drugo smer.

Uresničitev schengenskega režima na meji bo (tako kot že uvedba državne meje) pomenila tudi povečanje števila delovnih mest v policiji in carini. Policistov bo na celotni slovensko-hrvaški meji za 2300 več, carinikov pa bo za 500 več. Obmejne policijske postaje se kadrovske že krepijo. Tako je bilo na območju Policijske uprave Postojna (v pristojnost katere sodita tudi ilirskobistriška ter mejna policija Jelšane) do zdaj sistematiziranih 145 delovnih mest za mejno policijo, za bodočo evropsko mejo pa jih bodo na tej PU zaposlili še 200. Priliv novih, predvsem mladih ljudi pomeni večje potrebe po stanovanjih, možnosti za izobraževanju... članov družin oseb, zaposlenih v obmejnih državnih organih.²⁹

Zmanjševanje meje kot ovire ne bo povzročilo novih pomembnejših sprememb v socialnih in kulturnih stikih prebivalstva z obeh strani. Ti bodo ostali pogostejši pri starejših generacijah, medtem ko je prostorska bližina pri navezovanju le-teh med mlajšo, veliko bolj *omreženo* in

---

²⁶ Vsakoletni razpis ministrstva za gospodarstvo, katerega osnovni namen je nuditi finančno podporo projektom manjšega obsega: povezovanje ljudi na lokalni ravni in razvojnim dejavnostim čezmejnega značaja. Do financiranja so upravičene dejavnosti, ki so namenjene blažitvi vpliva meje

²⁷ Ministrstvo je objavilo podoben razpis že v letu 2001, vendar so bili projekti, s katerimi se je nanje prijavila občina, očitno neustrezni, saj so bili zavrjeni

²⁸ Vir: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve

²⁹ Policija se postopoma že pripravlja na nov, 'evropski' mejni režim. Prvi odraz tega se je zgodil letošnje poletje, ko je zelo povečan policijski/prometni nadzor v mestu povzročil negotovanje občanov, zaradi, kot so pojasnili na Policijski postaji Ilirska Bistrica, večjega števila mladih policistov na praksi, ki jih je pač bilo treba 'nekje' zaposliti (prim. Šajn 2002a in 2002b).

mobilno populacijo praktično že izgubila svoj pomen. Obiski mladih v Kvarnerju so veliko bolj kot geografsko, določeni vsebinsko (npr. koncertni).

8. ZAKLJUČEK

Emancipacijski procesi malih evropskih držav konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let so nedvomno relativizirali tezo o vse manjšem pomenu državnih meja v globalizirajočem se svetu. Tudi slovenska in hrvaška osamosvojitve sta vzpostavili novo državno mejo, ločnico, trdo lupino, ki je v imenu utrditve slovenske (in hrvaške) državnosti zarezala v dotlej mnogočnem enoten in prepleten prostor.

Posledicam občin gospodarskih sprememb, ki so sledile političnim (razpad Jugoslavije), so se v krajih občine Ilirska Bistrica pridružile posledice, ki jih je povzročila uvedba državne meje. Te so prizadele najprej in predvsem posameznike: kmete, ki so hkrati s propadom kmetijske zadruge izgubili možnost prodaje svojih pridelkov na velikem kvarnerskem trgu in zato večinoma opustili ali zmanjšali obseg svoje dejavnosti; nakaj manj kot 200 zaposlenih (in njihovih družin) v hrvaških podjetjih, ki so se morali takorekoč čez noč soočiti z mizernimi hrvaškimi plačami ali pokojninami, odpuščanjem in iskanjem zaposlitve predvsem v Italiji, enako pa velja tudi za hrvaške državljane. Meja je dvolastnikom onemogočila neposreden (po lokalnih poteh) dostop do svoje lastnine na drugi strani meje, potovanje onkraj meje se je zaradi le dveh prehodnih točk podaljšalo v kilometrih in v času, zlasti v poletni sezoni in večjih praznikih pa je prebivalcem vasi ob obeh cestah, ki vodita na mejna prehoda, onemogočena normalna uporaba cest in dostopov do vasi, podaljšanje poti do enega ali drugega mednarodnega mejnega prehoda. Procedure in čakanje na meji so prej raznovrstne medosebne stike zreducirali na sorodstvene, a meja je zredčila tudi te. Novi položaj je bil ljudem obmejnih krajev določen od zunaj, njihove možnosti za *uhajanje* iz tega položaja in sklepanje kakršnihkoli *tangencialnih koalicij*³⁰ pa omejene zgolj na ponavljanje venomer enakih zahtev po bolj odprti meji na ravni srečevanj županov obmejnih občin ter društev, naslovljenih na obe vladi ali na politika iz centra med trenutnim obiskom občine.

Občina tudi ni sodelovala (ni bila povabljena, oziroma po besedah tedanjega župana sploh ni 'vedela', da se npr. zamejuje maloobmejni pas) pri pripravi sporazuma o obmejnem prometu in sodelovanju in pri načrtovani zamejitvi obmejnega pasu najprej na tri kilometre, nato pa na deset kilometrov v notranjost teritorija (ob dejstvu, da npr. za občino Izola, ki ne meji na

---

³⁰ Ko periferne enote namenoma stopnjujejo svoje lateralne medsebojne povezave z namenom, da bi presegle svoj podrejen položaj v odnosu do centra, takrat oblikujejo tangencialno koalicijo. (Mlinar, 1995:90)

Hrvaško, v celoti velja obmejni status).³¹ Očitno je bilo, da tudi skupne izjave ilirskobistriške ter sosednjih hrvaških občin, sicer naslovljene na vladi, a ob odsotnosti lobiranja v Ljubljani, niso bile dovolj 'glasne', Bistričane pa so (slovenski) istrski kolegi na podlagi svojih (dobrih) izkušenj poučili, da so s svojimi pač premalo 'bombardirali' Ljubljano in Zagreb.

Na ravni skupnosti je bila ključna negativna posledica opuščanje kmetijske dejavnosti. Ta se je odrazila v vse večjem zaraščanju (ki ga ocenjujejo na 80 odstotkov površin v občini). Že zaradi gospodarske krize, ki jo je povzročil propad jugoslovanskega tržišča, je v občini brezposelnost presegla številko 1000 (od slabih 15 000 prebivalcev), ta problem pa je bil še hujši spričo odpuščanj v hrvaških podjetjih. Z mejo je zastalo sodelovanje med društvi in organizacijami, zlasti iz pobratene občine Opatija, takoj ali postopoma so ugasnili še ostali tokovi med *deželo pod Snežnikom* in Kvarnerjem (izletniški, trgovinski, počitniški ipd.), Reka je postala veliko bolj oddaljeno mesto od kateregakoli geografsko precej bolj oddaljenega v Sloveniji ali Italiji³².

Meja je prinesla tudi nekaj pozitivnih posledic. V državnih organih, potrebnih za vzdrževanje mejnega režima so dobili delovna mesta tudi domačini. Nova delovna mesta so se odprla tudi v spremljajočih storitvenih dejavnostih in na carinskem terminalu, mejno komunalno takso kot občinski prihodek, razcvet malih in velikih trgovcev, pri čemer pa moramo dodati, da so se učinki predvsem zadnjih treh 'pridobitev' po začetnem izjemnem uspehu (zlasti trgovcev zaradi ugodne menjave denarja ipd.) izčrpali.

Lokalna skupnost nenazadnje čuti posledice, ki so jih prinesle spremembe na institucionalni ravni. Postopke na meji določajo državni predpisi, v bodoče jih bodo evropski. Prej lokalne in skupne zadeve so čez noč postale meddržavne (npr. vprašanje določanja cene vode, ki jo uvaža Hrvaška, ali občinsko odlagališče odpadkov pri Jelšanah, načrtovanje velikega regijskega odlagališča odpadkov na hrvaški strani tik meje v bližini Dleta, izvira reke Reke). Le pokopavanje umrlih iz hrvaških vasi na jelšanskem pokopališču je, kot kaže, tako specifičen obmejni 'problem', da ni ujeto z nikakršno državno regulativo.

---

³¹ Pri uveljavljanju svojih interesov so bili mnogo bolj učinkoviti župani slovenskih in hrvaških istrskih občin, ki so marca 1992 v Umagu sklenili memorandum o sodelovanju med istrskimi občinami, in v katerem so zapisali svoje predloge o čezmejnem sodelovanju, ki naj bi vladama obeh držav služil kot pomoč v pripravah na sporazum.

³² Na primer zagrebški dnevnik Jutarnji list je na policah bistriških trafik dosegljiv vsako jutro, medtem ko reški Novi list sploh ni.

Je pa z novo mejo v kraje ob meji skozi glavna vrata vstopila *globalizacija* v obliki ilegalnega prebežništva. Prvič doslej so se prebivalci krajev vzdolž hrvaške meje srečali z Romuni, Iranci, Afganistanci, skratka z ljudmi zelo različnih narodnosti, toda v ilegali, kamor so jih potisnile nove meje.

Več kot desetletje življenja v dveh državah je – ne glede na to, ali bo ali ne SOPS implementiran – opravilo svoje. Pokopališče v Jelšanah je resda še vedno skupno, toda slovenski obred vodi slovenski župnik (iz Jelšan), hrvaškega pa hrvaški (iz Klane), ob tem da se župnika komajda poznata, Hrvati pa že iščejo lokacijo za novo, lastno pokopališče; podobno je tudi z vodo, saj se zaradi visoke slovenske cene Hrvaška pripravlja na gradnjo svojega. Nerešen ostaja (vsaj do uresničitve nove odpadkovne strategije za južno Primorsko) tudi problem občinske deponije odpadkov, ki Jelšancem prinaša občinsko rento, Rupljanom pa kvečjemu smrad.

Diskontinuiteto v dosedanjem urejanju življenja in prometa ob meji bržkone pomeni v slovenskem parlamentu julija lani ratificiran Sporazum o obmejnem prometu in sodelovanju. A četudi bo (tudi zaradi pritiska časovne bližine bodoče zunanje meje Evropske unije) kmalu sprožil gradnjo maloobmejnih prehodov in z njimi možnost prehajanja meje s prepustnicami in kmetijskimi vložki, verjetno ne bo sprožil povratka na stanje pred uvedbo državne meje niti takojšnjega vsesplošnega povečevanja čezmejnega sodelovanja (prim. Mlinar 1996: 975). V prvem obdobju odpiranja meje se bo to resda intenziviralo, kar bo predvsem reakcija na več kot desetletno omejevanje sodelovanja, ki ga je povzročila uvedba meje. V daljši perspektivi pa bo prišlo do relativnega zmanjšanja pomena *soseščine*, *bližine*, kot vnaprejšnjega pogoja za sodelovanje. To bo, predvidevam, pravzaprav obdobje normalizacije, v katerem bodo tudi za to obmejno regijo obveljali podobni načini povezovanja kot sicer povezovanja z ostalim svetom. Inovativnost pri iskanju lastnih primerjalnih prednosti, oblikovanju programov in vsakovrstnih pobud za povezovanje na periferijah obeh držav (seveda ob vzpostavljenih državnih in evropskih mehanizmih razvoja obmejnih regij) bodo tedaj predvsem stvar lokalnih skupnosti, živečih v njem, ne pa toliko zunanje določenosti.

Še pred morebitnim uresničenjem SOPS pa bo tudi pred občino Ilirska Bistrica nove izzive bržkone zastavila ukinitvev slovensko-italijanske meje, kar bi lahko pomenilo tudi obuditev nekaterih vezi s kraji na Tržaškem, ki jih je prekinila poveljna slovenska zahodna meja.

VIRI

1. BELOPAVLOVIČ, Nataša (1997): **SPORAZUM O SOCIALNEM ZAVAROVANJU MED RS IN RH**, Pravna praksa 22/97, Ljubljana
2. BUFON, Milan (1989): **ETNIČNO REGIONALNI RAZVOJ OBMEJNIH REGIJ: Primer s Slovenci poseljenega ozemlja v Furlaniji – Julijski krajini**. Magistrska naloga. Filozofska fakulteta, Ljubljana.
3. BUČAR, Bojko (1993): **MEDNARODNI REGIONALIZEM. MEDNARODNO VEČSTRANSKO SODELOVANJE EVROPSKIH REGIJ**. FDV, Ljubljana
4. CELAR, Branko (2002): **SLOVENIJA IN NJENE MEJE**. Visoka policijsko-varnostna šola, Ljubljana.
5. ČELIGOJ, Vladimir (2002): **VIDEMSKI SPORAZUM**. Snežnik, časopis občine Ilirska Bistrica, št. 139, april 2002, str. 5.
6. DAROVEC, Darko (1992): **PREGLED ZGODOVINE ISTRE**. Knjižnica Annales 1. Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Primorske novice, Koper.
7. GANTAR, Pavel (1995): **MESTA V OMREŽJIH NADNACIONALNIH POVEZAV**. V: Mlinar, Zdravko (ur.): Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana, str. 139 – 159.
8. GRAFENAUER, Bogo (1991): **JUGOSLOVANSKE MEDREPUBLIŠKE IN ZUNANJE MEJE: »ADMINISTRATIVNE« ALI ZGODOVINSKO ZRASLE? V: Glasnik Slovenske matice, št. 1 – 2**. Slovenska Matica, Ljubljana, str. 4 – 10.
9. GRAFENAUER, Bogo (1993): **MITI O »ISTRI« IN RESNICA ISTRSKEGA POLOTOKA**. V: Acta Histriae I. zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper, str. 9 – 52.
10. KERMA, Simon (2001): **PROBLEMATIKA OBMEJNOSTI V POKRAJINI MED SNEŽNIKOM IN SLAVNIKOM**. Diplomsko delo, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana
11. KNEŽEVIĆ HOČEVAR, Duška (1994): **IDENTITETA IN LOKALNOST. PRIMER ZGORNJEKOLPSKE DOLINE**. Magistrsko delo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
12. KNEŽEVIĆ HOČEVAR, Duška (1997): **NARODNOSTNA SESTAVA V OBMEJNEM PROSTORU MED SLOVENIJO IN HRVAŠKO**. Prvi zvezek. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
13. KRAMAR, Janez (1991): **NARODNA PREBUJA ISTRSKIH SLOVENCEV**. Založništvo Lipa, Koper. Založništvo tržaškega tiska, Trst.
14. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, Vera (1997): **NARODNOSTNA SESTAVA PREBIVALSTVA V OBMEJNEM PROSTORU MED SLOVENIJO IN HRVAŠKO**. Statistični kazalci narodnostnega (samo)opredeljevanja in maternega jezika po popisu prebivalstva iz leta

- 1991 s posebnim poudarkom na Slovencih in Hrvatih. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
15. LUHMAN, Niklas (1982): **TERRITORIAL BORDERS AS SYSTEM BOUNDARIES**. V: Strassoldo, Raimondo in Delli Zotti, Giovanni (ur.): Cooperation And Conflict in Border Areas. Franco Agnelli Editore, Milano, str 235 – 244.
  16. MALJEVAC, Dušan in drugi (1998): **JELŠANE SKOZI ČAS**. Izdala vaška skupnost Jelšane. Jelšane.
  17. MELIK, Anton (1960, 1935): **SLOVENIJA. GEOGRAFSKI OPIS**. Četrty zvezek. Slovensko Primorje. Slovenska matica, Ljubljana.
  18. MELIK, Anton (1963, 1935): **SLOVENIJA. GEOGRAFSKI OPIS**. Prvi zvezek. Splošni del. Slovenska matica, Ljubljana.
  19. MLINAR, Zdravko (1994): **INDIVIDUACIJA IN GLOBALIZACIJA V PROSTORU**. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
  20. MLINAR, Zdravko, MAKAROVIC, Jan, GANTAR, Pavel, HOČEVAR, Marjan, KOS, Drago, HOJNIK-ZUPANC, Ida, TRČEK, Franc (1995): **OSAMOSVAJANJE IN POVEZOVANJE V EVROPSKEM PROSTORU**. FDV, Ljubljana.
  21. MLINAR, Zdravko (1996): **OBMEJNE REGIJE IN EVROPA**. Teorija in praksa, 33, 6/96, str. 971 – 988.
  22. OSTANEK, France (1991, 1992, 1993): **SLOVENSKO-HRVATSKA JEZIKOVNA MEJA V ISTRI**. Gradivo za obdobje od leta 1860 – 1956. Objavljeno v treh delih in sicer v: Annales 1/91 str. 213 – 221, Annales 2/92 str. 239 – 244, in v Annales 3/93 str.177 – 196). Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper, str. 239-244.
  23. PERKO, Drago, OROŽEN ADAMIČ, Milan (gl. urednika) (1998): **SLOVENIJA. POKRAJINE IN LJUDJE**. Mladinska Knjiga, Ljubljana.
  24. PROSEN, Dragica (1993): **DRUGORAZREDNI DRŽAVLJANI?** Primorske novice št. 64, 20. avgust
  25. PROSEN, Dragica (1999): **DELALI V NAPAČNI DRŽAVI**. Primorske novice št. 29, 13. april
  26. PROSEN, Dragica (2001): **IZZIV ZA BISTRISKO KMETIJSTVO**. Primorske novice št. 86, 26. oktober
  27. PETRINJA, Danilo – Primož (2001): **PRIMORSKA 1945 – 1955**. Samozaložba, Koper.
  28. REPE, Božo (2002): **JUTRI JE NOV DAN. SLOVENC I IN RAZPAD JUGOSLAVIJE**. Modrijan, Ljubljana.
  29. **SPORAZUM O OBMEJNEM PROMETU IN SODELOVANJU**

30. SKOK, Martina (1998): **DINAMIKA PREMAGOVANJA OVIR V ČEZMEJNEM POVEZOVANJU (PRIMER SLOVENSKO-ITALIJSKE MEJE)**. Magistrsko delo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
31. STRASSOLDO, Raimondo in DELLI ZOTTI, Giovanni (ur.) (1982): **COOPERATION AND CONFLICT IN BORDER AREAS**. Franco Angeli Editore, Milano.
32. STRASSOLDO, Raimondo (1991): **MEJE IN SISTEMI**. V: Srednja Evropa , Vodopivec, Peter (ur.). Mladinska knjiga, Ljubljana, str. 161 – 169).
33. ŠAJN, Tomo
 (1992) a) STOP ZA BISTRŠKO MLEKO. Primorske novice, št. 14, 21. februar
 b) CARINSKI TERMINAL. Primorske novice, št. 15, 25. februar.
 c) ŽIVETI ALI ŽIVOTARITI. Primorske novice, št. 37, 19. maj.
 d) POTI NA NEPRAVEM MESTU. Primorske novice, št. 42, 5. junij
 e) KROMPIR GRE NA JUG. Primorske novice, št. 79, 16. oktober
 (1993): a) MILAN IZ RUPE, Primorske novice, št 19, 9. marec
 b) UPOČASNJEN PRETOK BLAGA. Primorske novice, št. 82, 22. oktober
 c) DELAVCE SO ODPUSTILI. Primorske novice, št. 88, 12. noveber
 (1995): BLAGO PREDVSEM PO CESTI. Primorske novice, št. 7. 24. januar
 (1998): VSE BOLJ SMO SI TUJCI. št. 46, 16. junij 1998
 (2002): a) POLICIJA BDI NAD OBČANI. št. 59, 29. julij
 b) KONTROLE DO KONCA POLETJA, št 60, 30. julij
34. ULJAN, Mile (2000): **NOVEJŠI REGIONALNI RAZVOJ OBČINE ILIRSKA BISTRICA**. Diplomaska naloga. Filozofska fakulteta, Ljubljana
35. ZAVRATNIK ZIMIC, Simona (2002): **PERSPEKTIVA KONSTRUIRANJA SCHENGENSKE MEJE«E-MEJE«: SLOVENIJA**. V: Milohnič, Aldo (ur.): Evropski vratarji. Migracijske in azilne politike v vzhodni Evropi. Mirovni inštitut, Ljubljana, str. 67 – 81.

PRILOGA A

»Še pred desetimi leti smo na naši kmetiji redili teleta, krave, bike, prašiče, sadili krompir, zelje, repo, vse... Vse je šlo 'čez', v vasi nad Reko: na Drenovo, Pašac, proti Grobničkem polju. Tam so ženske, na primer kupile repo in jo dale same kisat 'na drope', na ostanke stisnjenega grozdja. Tudi zelje. Smo jim rekli 'ribarice'. Tega je bilo veliko še med leti 1970 in 1975, eno 'ribarco' smo srečevali še leta 1985.

Prej smo pridelali 50 ton krompirja, 7 ali 8 ton zelja, še več repe, in točno smo vedeli, kam bomo vse to prodali. Ljudje so nam kar naročili. Do leta 1970 je bilo v vasi še 72 konjev. Leta 1974 smo pri nas kupili traktor, pravzaprav že leta 1970 kombi. Nato je oče leta 1983 kupil kamionček, s katerim smo na hrvaško vozili vse. Prodajali smo po hišah, ljudje so nas poznali in nam naročili za naprej. Prodajali smo do Posedarja, skoraj do Zadra. V Istro do Moščenic in Moščeničke Drage, v Brseć, Voziliće, Šušnjevicu, v Pazin, Žminj in do Vodnjana.

Zelo sem užival, ko sva se z očetom odpravila med tiste ljudi. V četrtek sem bil na pogrebu blizu Pulja in sem obiskal nekdanjega prijatelja tam, blizu Pazina. Povedal mi je, da se je tudi pri njih že vse spremenilo. Kupijo holandski semenski krompir in si sami posadijo njivo, toliko, kolikor potrebujejo zase. Mi pa: včasih smo pridelali 50 ton krompirja in lahko bi ga še več in smo vsega prodali. Zdaj ga pridelamo 5 ton, pa še s tem ne vemo, kam. Tudi od mleka še tistih nekaj krav, ki jih še imamo, ni več nič.«

Pripoved Franca Škrlja, kmeta z Velike Bukovice 24 (po domače 'pr' Vrbanovih')

Velika Bukovica, oktober 2002

PRILOGA B

	avg.92			jan.95			jan.98			jan.02		
	Hrv. pok.	Dodatek	Skupaj	Hrv. pok.	Dodatek	Skupaj	Hrv. pok.	Dodatek	Skupaj	Hrv. pok.	Dodatek	Skupaj
1.	2.102	3.693	5.794	5.584	5.607	11.192	11.120	4.072	15.192	18.638	3.450	22.087
2.	2.742	4.600	7.342	7.285	6.897	14.182	13.569	5.683	19.252	22.744	5.246	27.990
3.	3.282	5.766	9.048	8.721	8.756	17.477	15.637	8.088	23.725	26.208	8.284	34.492
4.	3.282	5.766	9.048	8.721	8.756	17.477	15.637	8.088	23.725	26.208	8.284	34.492
5.	4.170	7.961	12.131	11.079	10.072	21.151	19.063	9.679	28.712	31.900	9.842	41.742
6.	4.942	8687	13.629	13.130	13.196	26.326	21.987	13.749	35.736	36.851	15.104	51.955
7.	5.456	9.588	15.044	14.493	14.493	29.060	24.057	15.391	39.448	40.321	19.381	59.702
8.	5.541	9.735	15.276	14.722	14.785	29.507	24.437	15.609	40.046	40.957	17.276	58.233
9.	6.599	11.115	17.714	17.532	16.684	34.216	29.102	17.346	46.448	48.777	18.751	67.528
10.	7.331	12.885	20.216	19.475	19.572	39.047	32.327	20.679	53.006	54.182	22.880	77.062
11.	8.660	6.986	15.646	23.008	12.575	35.583	38.190	10.113	48.303	64.009	6.216	70.225
12.	8702	20.091	28.793	23.118	30.513	53.631	38.375	33.922	72.297	64.319	41.524	105.843
13.	9.311	15.140	24.451	24.738	22.492	47.230	41.063	23.051	64114	68.824	24.387	93.211
14.	9.424	16.563	25.987	25.038	25.158	50.196	41.561	26.579	68.140	69.658	29.406	99.065
15.	10.276	13.304	23.580	27.299	18.249	45.548	45.314	16.516	61.828	75.949	13.941	89.890
16.				25.069	11.656	36.725	41.613	8.240	49.853	69.748	2.732	72.478

*Podatki o hrvaških pokojninah in slovenskih dodatkih za 16 prejemnikov iz občine Ilirska Bistrica za posamezna leta
(Vir: Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, OE Koper)*

PRILOGA C*

*Obmejno območje v Sloveniji na območju občine Ilirska Bistrica in sosednjih občin (zemljevid v merilu 1: 250 000)

(Vir: Sporazum med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško o obmejnem prometu in sodelovanju.)